

DOI: 10.7596/taksad.v6i4.1079

Citation: Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. Journal of History Culture and Art Research, 6(4), 1029-1062. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1079>

Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu

From the Past to the Present the General Situation of Islamic Banking in the World and Turkey

Abdulkadir Atar¹

Abstract

The global financial crisis that emerged in the US in 2008 rekindled the debate on capitalism. The efforts of large-capitalist banks to shake up and save the states with their big-budget institutions have made the free-market economy or capitalism, once more controversial. These controversies that took place in that period are also handled in intellectual dimensions, and Karl Marx's famous work *Das Capital* broke sales records. While the critique of capitalism is made especially in the context of Marxist literature, there is another alternative into the mainstream economics: Islamic economics.

The term of Islamic economics was firstly used by Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi (1903-1979). In fact, Islamic economics was born as a reaction to mainstream economics, with being a modern concept introduced in the 1960s. This new approach has been specifically addressed by Indian Muslims. In other words, if we are talking about Islamic economics as an independent discipline today, it is a great need for the supremacy of the West to get into the economics and for Muslims to benefit from this discipline to overcome it. The main sources of the Islamic economics are the Qur'an and Sunnah, the main sources of Islam. And also, *ijma'* and *qiyas* can be thought as sources of Islam.

In this article, firstly, to be able to understand the background of the subject we will reveal emergence conditions of Islamic banks by giving in the chronological order. We will present the magnitudes of Islamic banking in the world today by comparing it with the general banking system (conventional banks). After analyzing the global general situation of Islamic banking, we will analyze the history of Islamic banking in Turkey and its share in the sectoral and domestic banking system in the world.

Keywords: Islamic banking, The global Islamic banking, Turkish participation banks.

¹ Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Turkey. E-mail: abdulkadiratar@karabuk.edu.tr

Öz

2008'de ABD'de ortaya çıkan küresel finans krizi, kapitalizm eksenli tartışmaları yeniden alevlendirmişti. Büyük sermayeli bankaların sarsıntı geçirdiği ve devletlerin bu büyük sermayeli kuruluşları bütçeleriyle kurtarma çabaları serbest piyasa ekonomisi yani kapitalizmi bir kere daha tartışmalı hale getirmişti. O dönem yaşanan bu tartışmalar entellektüel boyutlarda da ele alınıyor, Karl Marx'ın meşhur eseri Kapital (Das Capital) satış rekorları kırıyordu. Kapitalizm eleştirisi özellikle Marksist literatür bağlamında yapılırken ana akım iktisada bir başka alternatif daha bulunmaktadır: İslam ekonomisi.

İslâm ekonomisi kavramı, ilk kez Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi (1903-1979) tarafından gündeme getirilmiştir. 1960'larda ortaya atılan modern bir kavram olmakla birlikte aslında ana akım iktisada bir tepki olarak doğmuştur. Bu yeni yaklaşım özellikle Hint kökenli İngilizce konuşan Müslümanlar tarafından gündeme getirilmiştir. Günümüzde Batı'nın bilimsel ve teknik gelişmelerdeki üstünlüğü iktisada bağlanmıştır. Bu durumu dikkate alan Hintli Müslüman iktisatçıları, bağımsız bir disiplin olarak İslâm iktisadından bahsediyor olmanın ön şartı olarak Batı kaynaklı iktisat disiplininin temel ilke ve yöntemlerinden yararlanılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İslam ekonomisinin ana kaynaklarını İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve Sünnet oluşturmaktadır. Buna icmâ ve kıyas da dahil edilebilir. İslâm ekonomisinin yararlandığı disiplinleri sıralayacak olursak, İslâm tarihi boyunca geliştirilen kurumları, iktisadi ilişkileri ele alması ve günümüze ne şekilde adapte edilebileceğini açısından tarih disiplininden, iktisadi mefhumları ve olayları izah edebilmek için araç olarak istatistik disiplininden faydalanmaktadır. İslam ekonomisi kavramı aslında İslami finansı ya da bankaları da içine alan geniş bir kavramdır. Bu disiplin ile İslâm'ın ana hedefleri olarak nitelendirilen makasıd-ı şeriat çerçevesinde gelir dağılımının daha adil olması, toplumsal eşitlik vb. unsurların sağlanmasını amaçlamaktadır. Şüphesiz böyle bir iktisat teorisinin pratiğe dökülmesi ise siyasal girişim, toplumsal mutabakat vs. gibi zorlu adımları içermektedir. Buna mukabil bir Müslüman, ideal olarak bu ilkeler ışığında bir teori geliştirmek isteyecek ancak günümüzdeki küresel sistem (kapitalizm) ya da Dünya Sistemi bu girişimlerin hayata geçirilmesinde birer engel olacaktır. İslami finans işte bu ideal arayışında olan Müslümanlar için kapitalist bir ekonomide en azından İslâm'da yasaklanan faizden kaçınmak için geçmişin tecrübelerinden de yararlanarak bir nefes alma girişimi olmuştur.

Bu makalede öncelikli olarak İslâmi finans kurumlarının dünyada ilk olarak hangi tarihlerde ve hangi şartlarda ortaya çıktığını ele alıp inceleyeceğiz. Günümüzde dünyadaki İslami bankacılığın büyüklüklerini, genel bankacılık sistemi (konvansiyonel bankalar) ile mukayese ederek ortaya koyacağız. İslami bankacılığın global genel durumu analiz edildikten sonra ise Türkiye'deki İslami bankacılığın tarihçesini ve dünyadaki sektörel ve ülke içinde bankacılık sistemi içerisindeki paylarını rakamlar eşliğinde analiz edeceğiz.

Anahtar kelimeler: İslâmi bankacılık, Küresel İslami bankacılık, Türk katılım bankacılığı.

1. Genel Hatlarıyla İslâm'ın İktisadî Yönü ve İslâm Ekonomisi

Çalışmanın ana konusu İslâmî bankacılık olmakla birlikte bu başlık altında İslâmî bankacılığın neden ve nasıl doğduğunu anlayabilmek amacıyla öncelikle İslâm dininin iktisadi mefhumlara ve olaylara olan bakış açısını genel hatlarıyla ele alacağız. Bununla birlikte yine genel hatlarıyla modern bir kavram olarak İslâm iktisadı konusuna değineceğiz.

Bilindiği üzere modern anlamda iktisat biliminin ortaya çıkışı için baz alınan tarih, İskoç iktisat ve ahlâkçısı Adam Smith'in "The Wealth of Nations" (Ulusların Zenginliği) adlı eserini neşrettiği 1776'dır. Bununla birlikte iktisadın varlığı insanoğlunun tarih sahnesinde gözükmesiyle aynı anda ortaya çıkmıştır. Çünkü insanlığın başından itibaren üretim, tüketim, ticaret, para, finansman gibi iktisadın konu edindiği temel olgular var olmuş, bu konulara ilişkin gerek dinî gerekse felsefî temelli yorumlar ve değerlendirmeler yapılmıştır.

"İslam iktisadı" terimi/kavramı/ilmi hadd-i zâtında Batı'da gelişen ticaret kapitalizmi ve bilahare Sanayi Devrimi'nin iktisadî zihniyet alt yapısını teşkil eden iktisat disiplinine tepki olarak doğmuştur. Yani bugün bağımsız bir disiplin olarak İslâm iktisadından bahsediyor olmamız büyük ölçüde Batı'nın üstünlüğünün iktisada bağlanması ve Müslümanların bunu aşmak üzere bu disiplinden yararlanma ihtiyacıdır. (Tabakoğlu, İslâm İktisadı Araştırmaları I, 1988, s. 9)

Şüphe yok ki İslâm dini, ilkeleri ve kurallarıyla hayatın her alanını kuşatan bir dindir. Bu bağlamda İslâm'ın nâzil olduğu VII. asırdan günümüze kadar iktisadi olaylar ve yaklaşımlara ilişkin de birtakım görüşler serdedir. Bu kurallar ve ilkeler ise İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in söz, fiil ve onaylarının ortak adı olan sünnette yer alır. Bu kaynaklara icmâ² ve kıyas³ da eklenebilir. Bununla birlikte Kur'an âyetlerinde ve hadis-i şeriflerde hayatı kuşatan tüm hususlar ilke olarak yer almakla birlikte detaylara girildiğinde yorumlanması gereken ya da farklı yorumlanan alanlar oluşmuştur. Bu ihtiyaca binaen çeşitli fıkıh okulları teşekkül etmiş ve tarihsel bir birikim, bir (İslâm) medeniyet(i) havzası oluşmuştur. İslâm'ın kaynaklarından bir hüküm çıkartarak ortaya çıkan yeni durumları/sorunları çözüme işine ise ictihad (Apaydın, 2000, s. 432) adı verilmektedir. Böylelikle İslâm, kendisiyle çelişmeyecek ve temel ilkelere hâlel getirmeyecek şekilde hayatın dinamizmine uygun bir şekilde Müslümanların problemlerini çözecek esnekliğe sahiptir. Hatta Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la birlikte başlattığı kanunlaştırma hareketinin

² İcmâ, İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delil, İslâm fikhının Kur'an ve Sünnet'ten sonra üçüncü kaynağıdır (İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", TDVİA, c. XXI, 2000, s. 417)

³ Kıyas, bilinenle hareketle bilinmeyene ulaşmayı ifade eden mantık, fıkıh ve dil bilimi terimidir (H. Yunus Apaydın, "Kıyas", TDVİA, c. XXV, 2002, s.529)

önemli bir noktasını oluşturan Mecelle’de (tam adı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye olup 1868-1876 tarihlerinde hazırlanmıştır) 39. maddede “Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz” yani “Zamanın değişmesiyle, hükümlerin de değişmesi inkâr olunamaz” hükmü ile bu durum görülmektedir. (Aydın, 2003) (Ekinci, 2005, s. 17)

Kur’an’ın iktisadi olaylara ilişkin hükümlerine birkaç örnek vermek gerekirse günümüzde konvansiyonel bankaların hüküm sürdüğü serbest piyasa ekonomilerinde Müslümanların İslâmi finans arayışına neden olan faize ilişkin âyetleri zikredebiliriz. Faiz ya da Kur’an’da geçen ifadesiyle ribâ, ondan türeyen kelimelerle birlikte 12 surede 19 kere geçmektedir. (Uludağ, 1998, s. 25) Örneğin Bakara Suresi’nin 275. âyetinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Faiz yiyenler (kafirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların «Alım-satım tıpkı faiz gibidir» demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisindedir ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.” Bir diğer örneği ise sadaka konusunda görebiliriz. Kur’an’da sadakaya ilişkin 20 âyet bulunmaktadır. Hadîd Suresi 18. âyette sadakayla ilgili şu ifadeler bulunmaktadır: “Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah’a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır”. Bir diğer örnek ise Haşr suresinin servet kavramına ilişkin 7. âyetidir: “Allah’ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah’a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah’ın azabı çetindir”. İş ahlâkı ve ticarete ilişkin de âyetler bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan Nisâ suresi 29. âyet şöyledir: “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir”.

Örneklerini verdiğimiz tüm bu âyetler ile İslâm dini iktisadî ve ticarî hayata ilişkin hükümlerini açıklıyor ve inananlardan bu ilkelere riâyet etmesini istiyor. Böylece günümüzde ana akım iktisadın (klasik iktisat ve neo-klasik iktisat) biçimlendiği bir insan tasarımı olan ‘homo economicus’⁴ (iktisadî insan) yerine bununla hiç örtüşmeyen farklı bir insan

⁴ Ana akım iktisadın özünü teşkil eden bu tanım Latince kökenli olup ‘iktisadi insan’ anlamına gelmektedir. Adam Smith ve David Ricardo ile bu insan tipolojisi ortaya konulmuş olmakla birlikte günümüzde anladığımız şekilde bu isimlendirmeyi 1848 yılında John Stuart Mill ortaya atmıştır. (bkz.

biçimlendirmesi ortaya çıkıyor. ‘Homo economicus’ ya da Türkçe haliyle ‘iktisadi insan’ Adam Smith tarafından şöyle anlatılıyor: “Yemeğimizi, kasabın biracının ya da fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların iyilikseverliğine değil, bencilliğine sesleniriz.” (Smith, 2016, s. 16) Bu ifadeden anlaşılacağı üzere bireyler iktisadi bir faaliyette bulunurken kamuya hizmet etme güdüsüyle değil bizatihi kendi çıkarlarını en üst seviyeye çıkarma güdüsüyle hareket ederler. İslâm’da ise toplumun çıkarları fertlerin çıkarlarının üzerindedir, diğergam bir bakış bulunmaktadır. Kur’an’a göre insanın varlık sebebi Allah’a kulluktur.⁵ Binaenaleyh ontolojik durumu itibariyle Müslüman tüm ilişkilerinde ve eylemlerinde birtakım kurallar manzumesine göre hareket eder. İslâm aşırılıklardan kaçınmayı ve bir denge üzerinde olmayı salık verir. Nitekim Furkân Sûresi’nin 67. âyetinde “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.” ifadesiyle inananları uyarır. Günümüzde bazı araştırmacılar tarafından İslâm iktisadi literatüründe İslâm’ın tipolojisini yaptığı bu insan tanımına ‘homo İslâmicus’⁶ adı verilse de bize göre bir mefhumu batı literatürünün paradigmasıyla tanımlamak pek doğru bir yaklaşım değildir. İsimlendirme ne olursa olsun batıda gelişen bu insan mefkûresiyle İslâm’ın insan mefkûresi birbirinden çok farklıdır. Öncelikle modern iktisat biliminin temelleri burjuvazinin eseri olan kapitalizmde yatmaktadır. Bu anlayış “bu dünyada başarılı olan öbür dünyada da başarılı olur” şeklinde özetlenebilecek püriten ahlâka dayanmaktadır. (Tabakoğlu, İslâm İktisadı Toplu Makaleler II, 2005, s. 16)İslâm dininin vaz ettiği ahlâk ise Ankebût Sûresi’nin 2 ve 3. âyetlerinde belirtildiği üzere dünya hayatının ahiret için bir imtihandan ibaret olduğudur. Enfâl Sûresi 28 ve Tegâbün Sûresi 15. âyetlerde ise insanların malları ve çocuklarıyla imtihan edildikleri bildirilmektedir. Batı’da gelişen bu ‘homo economicus’ yaklaşımının iktisadi ‘economystics’ yani bir mistik iktisada dönüştürdüğü de ifade edilmektedir. (Sayar, 2011, s. 299)

İslâm tarihinde İslâm’ın iktisadi meselelere getirdiği çözümler fıkıh ilmi çerçevesinde ele alınmıştır. Fıkıh sözlükte “bir şeyi, gereği gibi, iyice anlayıp bilme” manasına gelmektedir. (<http://www.tdk.gov.tr>, 2017) Fıkıh’ta muâmelât kavramı çerçevesinde özellikle borçlar hukuku, ticaret hukuku, eşya ve miras hukuku gibi konular incelenmektedir. (Bilal Aybakan, 2005, s. 318) Ticarî işlemlere dair fikhî hükümler, daha çok büyü (alım-satım işlemleri),

---

<http://www.economist.com/economics-a-to-z/e#node-21529556>; erişim tarihi: 22.06.2017; Vipin P. Veetil, Conceptions of rationality in law and economics, European Journal of Law and Economics, April 2011, Volume 31, Issue 2, pp 199–228, Carlos Rodríguez-Sickert, Handbook of Economics & Ethics, Edited by Peil, Jan and Irene Van Staveren, Edward Elgar Publishing, May 2009, s.1)

⁵ Kur’an-ı Kerim, Zâriyât Sûresi, 56. âyet.

⁶ Bu tanımlamaya yapılmış çalışmalara birkaç örnek: Mohammad Omar Farooq, Self-Interest, Homo Islamicus and Some Behavioral Assumptions in Islamic Economics and Finance, International Journal of Excellence in Islamic Banking and Finance, Vol. 1, No. 1, January 2011, pp. 52-79., Hüner Şencan, İş Hayatında İslam İnsanı (Homo Islamicus), MÜSİAD Yayınları, İstanbul 1994.

selem, mudârebe, şirket gibi bölümlerde incelenmiş, ayrıca “zekât” bölümünde “urûzu’t ticâret” (ticaret malları) alt başlığı altında ticaret mallarından hangilerinin zekâta tâbi olduğu ve bunlardan verilecek zekât miktarının ne kadar olduğu açıklanmıştır. Fıkıh kitaplarında, ekonomik ve ticaret hayatını ilgilendiren konularda yapılan alım-satım, karz gibi işlemlerin mahiyetleri hakkında ayrıntılı, tanıtıcı bilgiler verilmektedir. (Atar, XVIII. Yüzyıl'da Yayınlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı'da İktisadî Hayat, Basılmamış Doktora Tezi, 2015, s. 193)

2. İslâmî Bankacılığın Ortaya Çıkışı ve Tarihî Gelişimi

Modern anlamda banka kurumu ortada yok iken Müslümanlar büyük fütuhât hareketi dolayısıyla geniş bir coğrafyada ticaret yapıyorlardı. Bâbillilerden beri varlığı bilinen sarraflar, daha İslâm'ın ilk asrından itibaren geniş coğrafyaya dağılmış olan Müslüman tüccarların kredilendirilmesi, işlemlerin hızlandırılması ve sigortalama işlemlerinin gelişmesi konularında etkin bir rol edinmişlerdi. Konuyu biraz daha açacak olur isek, örneğin sarrafların ihraç ettiği süftece veyahut poliçe bugün havale ve seyahat çeklerinin yerini tutmaktaydı. Bu ise, kâğıt para uygulamasının olmadığı, madenî para rejiminin hüküm sürdüğü bir dönemde paranın naklini kolaylaştıran bir uygulama demektir. Bir başka enstrüman ise normal ödemeler ve ödeme emirlerinde kullanılan sakk yani günümüzdeki adıyla çektir. Arapça'da sakk olarak kullanılan Farsça çek kelimesi batı dillerine aslî şekil ve anlamıyla geçmiştir. Bu süfteceler ve çekler, İslâm coğrafyası dışındaki bölgelerde bile tüccarlar tarafından kabul edilmekteydi. (Durî, 1991, s. 98,99) (Tabakoğlu, İslâm İktisat Tarihine Giriş, 2008, s. 136). Bir araştırmacının belirttiğine göre miladi takvimle 951-960 (hicri 340-349) yılları arasında yaşamış Bağdatlı bir şair (Jantha El-Bermeki) 5000 dinarlık bir çek alır ve çeki karşılıksız çıkar. Batı tarihçilerinin belirttiğine göre ise ilk çek 1675 yılında Londra'da keşide edilmiştir. Buna göre Müslüman şairin çeki İngiltere'de keşide edilen çekten yaklaşık yedi asır öncesinde düzenlenmiştir. (Homand, 1998, s. 48) Bu bilgilerle görülüyor ki batıda ortaya çıkan modern bankacılığın bazı unsurları İslâm'ın ilk asrından itibaren Müslümanlar tarafından uygulanmaktaydı.

İslâm, bir önceki başlıkta kısaca izâh ettiğimiz üzere faizi kesin bir şekilde yasaklamış, ticareti ise serbest bırakmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Muhammed'in hadîs-i şerîflerinde örneğin faiz uygulaması sert bir şekilde tenkit edilmiş, faizli iş yapanların (faiz alan ve veren tarafların) şiddetli bir şekilde ahirette cezalandırılacağı belirtilmiştir⁷. Müslümanlar, getirilen bu faiz yasağı nedeniyle finansman ihtiyaçlarını faizsiz bir şekilde gidermeye çalışmışlar,

⁷ el-Bakara 2/275-276.

bunun için uygulamasına İslâm'ın öncesinde de rastlanan mudarebe, müşareke vb. gibi iş ortaklıkları kurmuşlardır. Öte yandan İslâm toplumlarında ilk dönemlerden itibaren bey'ü'l-îne ve bey' bi'l-vefâ gibi satım şekilleriyle faizsiz kredi sağlamaya yönelik uygulamalar da yapılmıştır⁸. Osmanlı Devleti'nde de yaygın bir şekilde kurulan para vakıfları ile sermayelerinin çoğunluğunu vakıf paraların oluşturduğu esnaf sandıkları ile özellikle esnaf ve tüccarın finansman ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Para vakfi ve esnaf sandıkları uygulaması aslında bir anlamda günümüz Türkiye'sindeki resmî adıyla katılım bankacılığının ya da daha geniş bir ifadeyle İslâmî bankacılığın öncülü olarak değerlendirilebilir⁹. Bu benzetmeyi yapmamızın en önemli sebeplerinden biri her iki kurumun birincil finansman modelinin murabahaya dayalı olmasıdır. İslâmî esaslara göre paradan doğrudan şer'î bir işlem yapılmadan elde edilecek fazlalık faiz sayılır. Muamele-i şer'iyye ile paradan (vakıf paralar dahil) elde edilecek fazlalık ise faiz olmaktan çıkar, meşrû bir kazanç halini alır. Daha açık bir ifade ile paradan meşrû bir kazanç elde etmek isteyen kişi açık olarak faizden kaçmak için muamele-i şer'iyye yani şeklî olarak alım-satım gibi bir işlem yapmak zorundadır. Muamele-i şer'iyye usulü¹⁰ ise Osmanlı tarihinde de tartışılmıştır. Şeyhülislâm Muhyiddin Çivizâde (ö.1547) tarafından para vakıfları yasaklanmış, Çivizâde'nin Şeyhülislâmlık görevinin sona ermesinden bir müddet sonra da Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin (ö.1574) fetvası ve padişahın hükm-i şerifi ile yasak sona ermiştir (Atar, XVIII. Yüzyıl'da Yayınlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı'da İktisadî Hayat, Basılmamış Doktora Tezi, 2015, s. 127). Hadd-i zatında bu iki âlimin asıl olarak tartıştıkları husus, paranın bir menkûl sayılıp sayılamayacağı ve vakfedilip vakfedilemeyeceği hususudur. Yasak sürerken bir tarikat şeyhi olan Sofyalı Bâli Efendi (ö.1553), padişah Kanunî'ye para vakfının yasaklanmasının isabetsizliğini ilmî ve ictimaî sebeplerle anlatan mektuplar göndermiştir. Bu mektuplarda özellikle dikkati çeken husus para vakfından elde edilen gelirler ile cami ve medreselerin varlıklarını sürdürdükleri, bu vakıfların yasaklanmasıyla şehir ve kasabaların susuz kalacağı ve bundan sonra yapılacak olan hayır işlerinin de önünde engel olacağını belirtmektedir. (Özcan, 2003, s. 36-50) Yasağın sona ermesiyle para vakıfları faaliyetlerine devam etmiş olsa

⁸ İslâm toplumlarında ilk dönemlerden beri faiz yasağını açıktan ihlâl etmeden ödünç para bulmak üzere bazı alım-satım şekilleri keşfedilmiştir. Faiz anlaşması yapmadan ödünç para bulmak için başvuru alan alım-satım şekillerinden biri bey'ü'l-îne, diğeri bey' bi'l-vefâ'dır. Osmanlı döneminde fıkıh bilginleri borç verilen paradan fazlalık almak yani nemâ almak amacıyla yapılan alım-satım işlemlerini ifade etmek üzere "mu'âmele-i şer'iyye" terimini kullanmışlardır. Bey'ü'l-îne denilen alım-satım şekli müctehid imamlar devri olan hicrî ikinci asırdan itibaren toplumda belli bir yaşama şansı bulmuştur. Bey' bi'l-vefâ ise hicrî beşinci asırda keşfedilmiş bir alım-satım şekli ve ödünç para bulma yöntemidir. (Fazla bilgi için bk. Atar, 2005, s.327-328).

⁹ Tarihi süreçte Osmanlı Devleti'nde kurulan para vakıfları Türkiye Vakıflar Bankası'nın, Esnaf Sandıkları ise Türkiye Ziraat Bankası'nın kurulmasında öncülük etmişlerdir.

¹⁰ İslâm hukukunda malın peşin fiyatı üzerine genel olarak yıllık %10-15 gibi bir kâr (ribih) eklenerek yapılan satış işlemine "murabaha" adı verilir. Osmanlı vakıf hukukunda ise murabaha terimi mu'âmele-i şer'iyye karşılığında da kullanılmıştır.

da İmam Birgivi (ö.1573) Kanunî'nin ölümünden sonra 1571 yılında para vakıflarını tenkîd eden bir risâle kaleme almıştır. Çivizâde gibi İmam Birgivi'nin de bu konudaki görüşleri destek görmemiş, para vakıfları Osmanlı'da yerleşik bir kurum şeklini almıştır. (Akgündüz, 1996, s. 217) Para vakfının işletilmesinin muamele yoluyla olması İslâm tarihinde çok eski dönemlerden bugüne kadar Kur'an'da geçen ribânın ne olduğu, nasıl yorumlanması gerektiği hususunda İslâm uleması arasında bir takım farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu görüşleri şöyle gruplayabiliriz:

- Kur'an'da geçen ribâ kelimesinin günümüzde uygulanan faizden farklı bir anlamı içerdiğini ifade ederek, ribânın yüksek oranlı borçlanmalarla insanları ve toplumu ifsâda sürüklemesinden dolayı haram olduğunu, günümüzde bankaların uyguladığı faizin ise makûl borçlanma oranları ile borç alan ve veren tarafın hukuk çerçevesinde haklarının korunduğu, dolayısıyla borçlanan kimselerin mağdur değil bir menfaat elde ederek müstefid olduğu düşüncesiyle helal olduğunu ifade edenler.¹¹ (Uludağ, 1998)
- Faiz nam altında câri olan her türlü işlemlere ilave olarak bey'ül-îne, bey' bi'l vefâ gibi satım şekillerinin de örtülü faiz olduğunu işaret ederek günümüz İslâm bankacılığı ve geçmişteki muamele-i şer'iyye usulüyle yapılan işlemlerden elde edilen her türlü fazlalığın Kur'an'da geçen ribâ yasağı kapsamında olduğunu belirtenler.¹²
- Muamele-i şer'iyye ile yapılan işlemlerin câiz, konvansiyonel bankaların yaptığı faizli işlemlerin ise Kur'an'da belirtilen ribâ yasağı bağlamında haram olduğunu savunan görüşte olanlar.¹³

Günümüzde yukarıda bahsi geçen görüşlerden ulemâ tarafından en çok itibar edileni son grupta olanların görüşüdür. Nitekim İslâm coğrafyasında İslâmî finans kurumlarının ya da

---

¹¹ Bu görüşe çağdaş bir örnek olarak Süleyman Uludağ'ı verebiliriz. Uludağ, faizi üçe ayırmaktadır. Buna göre haram faiz, tahrimen ya da tenzihen mekruh olan faiz ve mübah faizdir. Haram faiz, riba ve tefeciliktir. Tahrimen veya tenzihen mekruh olan faiz, oranı düşük de olsa darda kalanlar ile fakir fukaraya verilen tüketim amaçlı ödünçlerden alınan faizdir. Mübah faiz olarak ise iş adamlarından, sanayiciden, yatırımcıdan, üreticiden, tüccardan, dolayısıyla bankalardan alınan makul, gerçekçi, mutedil ve ekonomik faizdir. Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, İslamda Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

¹² Bu görüşe çağdaş bir örnek olarak Servet Bayındır'ı verebiliriz. Bayındır, kuruluş senetlerinde faiz ve fikhın yasakladığı diğer bütün uygulamalardan uzak durup sermayeyi ortaklık anlayışı doğrultusunda beyan edilmesine rağmen, bir kısım faizsiz bankaların açık veya gizli şekilde faizcilik yaptığını belirtmektedir. Bayındır, İslamî bankacılıktaki tasarrufların bir bankacı gibi değil bir iş adamı anlayışıyla ortaklık zeminli işlemlere kanalize edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Servet Bayındır, İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

¹³ Bu görüşe çağdaş bir örnek olarak İshak Emin Aktepe'yi verebiliriz. Aktepe, konvansiyonel bankaların aldıkları faizin Kur'an'da geçen ribâ olduğunu, usulüne uygun olarak murabaha ile yapılan işlemlerin ise ribâ olmayacağını belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. İshak Emin Aktepe, İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık, Yedirenk, İstanbul 2010.

bankalarının meşruiyetini sağlayan görüş de budur. Hiç şüphesiz tasnif edilen her bir görüşün de kendi arasında ayrıştığı başka hususlar olabilir, biz burada sadece ana hatlarıyla kategorik bir sınıflamada bulunmuş oluyoruz. Osmanlı'da uygulanan para vakıflarının meşruluğu tartışması meşhur Şeyhülislâmlar Çivizade ve Ebussuud Efendi arasında cereyan eden tartışmadan beri günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu tartışmanın özü borçlanma usulünün şekli olarak üstü örtülü bir faize yol açıp açmadığı meselesidir. Ebussuud fetvasında para vakıflarını yasaklamanın birçok hayırlı girişimi önlendiğini ve maslahaten bu kuruluşların açık olması yönünde iken Çivizade ise bunun bir hileli işlem olmasından bahisle yasaklanması yönündedir.

Osmanlı Devleti murabaha nizamnâmeleri çıkartmış, bununla fâizin üst sınırını belirlemiştir. Hatta 1888 tarihinde çıkartılan murabaha nizamnâmesinde faizin kaç sene vade olursa olsun anapara tutarını geçemeyeceği, mürekkep yani bileşik faizin uygulanamayacağı belirtilmektedir. (Kazgan, 1997, s. 194,195) 25 Mart 1864 (hicri 16 Şevval 1280) tarihli Murabaha Nizamnamesi, 1851 yılında çıkartılan Murabaha Nizamnamesi'ndeki bazı huşuları düzeltilmiş ve değişikliklere gitmiştir. 1864 tarihli düzenlemede ilk madde şöyledir: “Devr-i ser'i ile idane ve istidane olunan mal-i eytamın ve kuyruklu tabir olunan senedi hamil olan sarrafanın ikraz eyledikleri akçelerin güzeştesi şehriye yüzde biri tecavüz etmemesi altmış sekiz senesinde neşrolunan nizam icabından olarak bundan ziyade faiz işlettirilmek devletçe memnudur.” Devr-i şer'î ifadesi muamele-i şer'iyye ile aynı anlama gelmektedir. Kanunun devamında ise faiz lafzı kullanılmaktadır. Halbuki mesela XVIII. asırda geçen Osmanlı Şeyhülislâmlarının fetvalarında sıklıkla muamele-i şer'iyye ya da muamele tabirleri geçmekte, faiz ibâresi kullanılmamakta, bunun yerine ribh (kâr) ve bundan fiil olan türetilen istirbâh (kâr elde etme), istikrâz (borçlandırma) gibi sözcükler kullanılmaktadır. (Atar, XVIII. Yüzyıl'da Yayınlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı'da İktisadî Hayat, Basılmamış Doktora Tezi, 2015, s. 129) Osmanlı'nın kredi işlemlerine ve faize bakışı klasik dönemde ve nizam-ı cedîd denilen yeni dönemde farklılık arz etmeye başlamıştır. Örneğin varlıkları Osmanlı'nın kuruluş dönemine kadar uzanan para vakıfları belirli hadler ile muâmele usulüne bağlı kalarak çalıştırılırlar iken XIX. asırdan itibaren karz işlemlerinde yalnızca faiz hadlerinin tahdit edilmesi, faiz tutarının anaparayı geçmemesi, bileşik faiz uygulanmaması gibi ilkeler gözetilmeye başlanmıştır. Haydar Kazgan'a göre bu dönüşüm Osmanlı'nın içinde bulunduğu mâli buhran yani borçlanma nedeniyle bankacılık işlemlerine girmesiyle ilintilidir ki ilk Murabaha Kanunnâmesi'nin çıkartılmasını da buna bağlar. (Kazgan, 1997, s. 196) Hadd-i zatında Osmanlı'nın faize bakış açısı yukarıda bahsi geçen faize bakış açılarından birinci gruptaki görüşe doğru kaymıştır. Yani kaba hatlarıyla ifade edecek olur isek faiz ile ribânın aynı olmadığı, ribânın İslâm fikhında ele alındığı üzere cahiliye ribâsı olarak fâhiş

oranlarla ve insanların mahvına sürükleyen bir tefecilik olduğu görüşüne dayanmaktadır. (Gözübenli, İslam'da Para ve Fonksiyonları, 1986, s. 122) Avrupa'da gelişen maddî refah ve Osmanlı'nın siyasi, askerî, iktisadî ve malî durumu göz önünde bulundurulunca Osmanlı'nın son dönem kamuoyunda da sermaye konularının önemi üzerinde durulmuş, ziraî ve ticarî faaliyetlerin uygun şartlarla faiz bulmalarının ne kadar faydalı ve mühim olduğu konusunda mutabık kalınmıştır. Buna örnek olarak Hasan Ferid'i gösterebiliriz. Gerek sahada uygulayıcı olması gerekse teorik alanda ilmi çalışmaları olan Hasan Ferid, murabaha uygulamalarında yüksek oranları işlemlerin iktisadi ve ticarî hayata olan olumsuz etkilerini ve hatta bunun dinen de merdud olduğunu belirtmektedir. Buna karşın üretim için yapılacak bir kredi işleminin ise iktisadiyat için gerekli ve tabii olduğunu ifade etmektedir. (Ferid, 2008, s. 10)

Tartışmadan yaklaşık beş asırlık bir süre geçmiş olmasına rağmen günümüzde de İslâmi bankaların kredi işlemlerinde kâhir ekseriyetle uyguladıkları murabaha usulünün caiz olup olmadığı halen tartışılmaktadır. Başlı başına ayrı bir çalışma konusu olması ve bu çalışmanın kapsamını genişletmemek adına söz konusu tartışmaların özünüyle iktifa ediyoruz. Denilebilir ki Ebussuud Efendi'nin bir vakfa gelir yazılmak amacıyla elde edilen kredi fazlalığına olan hoşgörüsü (muamele-i şer'iyye), günümüzün kalkınma ekonomisi eksenli iktisat anlayışındaki İslâm toplumlarının Batı'ya karşı rekabet edebilmelerinin sağlanması ve özellikle Müslümanların faizden kaçınarak faizsiz finansman tedarik etmelerinin sağlanmasına doğru bir evrim geçirmiştir. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, maslahatın hangi durumlarda önceliklendirileceği ve uygulamanın ne şekilde olacağıdır.

3. Dünya'da İslâmi Bankacılık

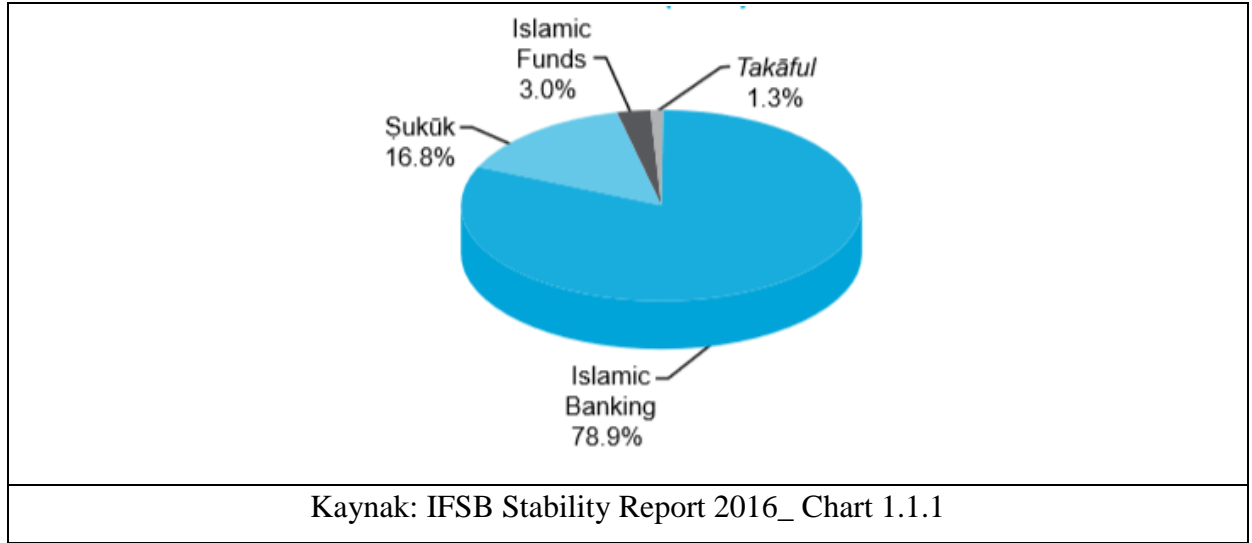
Günümüzde bankacılık sistemi denildiğinde akla gelen ilk unsur faizle çalışan konvansiyonel bankalardır. Literatürde genellikle dünya üzerinde modern anlamda ilk İslâmi bankacılık uygulaması olarak 1963 yılında Mısır'ın Mith Gamr kasabasında Ahmed en-Neccar tarafından kurulan banka zikredilmektedir. (Ersoy, 1987, s. 12) Bir yaklaşıma göre ise ilk özel İslâmi ticaret bankası olarak 1975 yılında kurulan Dubai İslâm Bankası (Dubai Islamic Bank) gösterilmektedir. (Moore, Islamic Banks and Competitive Politics in the Arab World and Turkey, 1990, s. 235) Bir başka yaklaşıma göre ise 1974 yılında kurulan İslâm Kalkınma Bankası bu alandaki modern ilk girişimdir. Alana ilişkin taradığımız literatürde adından bahsedilmeyen ve İslâm adını taşıyan ilk banka ise Osmanlı'da 1913 tarihinde faaliyete geçen Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır. (Kutluata, s. 77) Mith Gamr'daki bu ilk İslâmi bankacılık tecrübesi Mısır'daki siyasi gelişmeler neticesinde bankaların millileştirilmesiyle akamete uğramıştır. İslâm Kalkınma Bankası ve Dubai İslâm Bankası ise bugün halen

faaliyetlerine devam etmektedirler. Bizim tespit ettiğimiz kadarıyla dünyada ilk kez İslâm ismini taşıyan banka olan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası ise kuruluş mukavelesinde bankanın adını ortaklara atıfla Hacı Âdem Beyzade İbrahim Sipahizâde Hamid ve Şürekası Adapazarı İslâm Ticaret Bankası olarak belirlemiştir. Bu banka bir komandit şirket olarak kurulmuş, 1924 yılında ise Adapazarı İslâm Türk Ticaret Bankası olarak bir anonim şirkete dönüşmüştür. 1928 yılında İslâm kelimesini banka adından çıkartarak Adapazarı Türk Ticaret Bankası ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir. 1934 yılına kadar idare merkezi Adapazarı olan bankanın merkezi bu tarihte Ankara'ya taşınmıştır. 1937 tarihinde ise Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi ismini alan banka 1997 yılında Türkiye Mevduat Sigorta Fonu'na (TMSF) devrolmuş ve faaliyetleri sona ermiştir. (<http://www.tmsf.org.tr>, 2017) Bir İslâm bankası olarak kurulmuş olmakla birlikte zamanla konvansiyonel bir bankaya dönüşmüştür.

Dünya'da İslâmi bankaların güçlenmesi ve yayılmasında Körfez bölgesindeki ülkelerin petrol üretimi neticesinde elde ettikleri fon fazlasının değerlendirilmesi önemli bir neden olmuştur. Körfez İş Birliği Konseyi (Gulf Cooperation Council-GCC) adıyla bir birlik olan bu bölgedeki ülkeler Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden müteşekkildir. İslâmi Finansal Hizmetler Kurulu'nun (Islamic Financial Services Board-IFSB) 2017 Mayıs ayında yayımladığı rapora göre dünya İslâm finans sektörünün aktif büyüklüğünün %42,3'lük kısmı GCC ülkelere aittir. (Islamic Financial Services Board , 2017, s. 9)Yine bölgesel olarak incelediğimizde Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri olan ve İngilizce kısaltması MENA'ya dahil olan ülkeler, İran, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus, Cezayir, Yemen, Suriye, Irak ve Libya'dır. Esasen bu coğrafi gruba yukarıda zikrettiğimiz GCC ülkeleri de dahildir ancak farklı bir tasnife tutulmaktadır. MENA ülkelerinin toplam İslâmi finans aktifleri içerisindeki payı ise %29,9'dur. Başta Malezya olmak üzere Endonezya, Filipinler Brunei, Doğu Timor, Kamboçya, Laos, Myanmar, Singapur, Tayland, Vietnam gibi ülkelerin oluşturduğu Güneydoğu Asya ülkeleri ise toplam aktiflerin %22,5'ine sahiptir. Sahra-altı Afrika ülkeleri ise %1,6'lık bir paya sahiptir. Bu bölgelerin dışında kalan ve hacim olarak küçük bir yer tutan diğer ülkeler ise (Avrupa ve Amerika) %3,7'lik bir paya sahiptir. ICD-Thomson Reuters'in yayımladığı Islamic Finance Development Report 2016'ya göre küresel İslâmi finans varlıkları toplamı 2015 yılında 2 trilyon USD olmuştur. Bunun 1,45 trilyon USD'si İslâmi bankalar, 342 milyar USD'si sukuk, 66 milyar USD'si İslâmi fonlar, 38 milyar USD'si tekafül (İslâmi sigorta) ve kalan 106 milyar USD'si ise diğer İslâmi finans kuruluşlarının aktiflerinden oluşmaktadır. Yani yüzdelere göre 2015'te dünya İslâmi finansın yaklaşık %73'lik kısmını İslâmi bankacılık kesimi oluşturmaktadır. Sukuk ihracı ile oluşan varlıklar ise %17'lik bir kısmını teşkil eder. (ICD-Thomson Reuters, 2016) IFSB'nin 2017 tarihli raporunda ise küresel boyutta İslâmi finans varlıkları toplamı 2016 yılı itibarıyla 1 trilyon 893 milyar USD'dir. Bu varlıkların 1 trilyon 493 milyar USD 'lik kısmı İslâmi bankacılık sektörüne aittir ki yüzdesel olarak İslâmi finans sektörünün %78,9

'una tekabül etmektedir. 318,5 milyar USD sukuk (%16,8), 56,1 milyar USD İslâmi fonlar (%3) ve son olarak tekafül yani İslâmi sigorta 25,1 milyar USD (%1,3) tutarındadır. İki raporun (IFSB ve ICD-Thomson Reuters) aynı döneme ait farklı çıktılara sahip olduğunu görüyoruz. Bu ise henüz İslâmi finans alanıyla ilgili büyük çabalar ve çıktılara rağmen henüz terminolojide tam bir bütünlük yakalanamamasına ve data setleri arasında bir standardizasyon bulunmamasından dolayı anlaşılabilir bir durumdur. Örneğin IFSB'nin hesaplamalarına göre dünyada İslâmi finans 2016 yılı itibariyle 1,89 trilyon USD iken ICD-Thomson Reuters bunun 2015 yılı içerisinde 2 trilyon USD seviyesinde gerçekleştiğini hesaplamaktadır. IFSB'nin 2015'deki hesaplaması ise 1,87 trilyon USD'dir. IFSB raporlarından anlaşılacağı üzere küresel boyutta İslâmi finans sektöründe bir yavaşlama söz konusudur. Bunun nedenleri ise şöyle sıralanabilir, İslâmi finansın bulunduğu ülkelerdeki döviz kurlarında yerel para aleyhine olan yükseliş, Brexit ve ABD Başkanlık oylamalarının çıktılarının piyasalara etkisi, enerji fiyatlarındaki hareketlilik ve düşüşler, ABD'nin faiz oranlarını artırma beklentisi gibi finansal belirsizlikler. Örneğin İran riyalinin USD karşısındaki değer kaybı¹⁴ bu ülkenin İslâmi finans aktif büyüklüğünü 607 milyar USD'den 541 milyar USD'ye düşürmüştür.

GRAFİK-1_İSLÂMÎ FİNANS SEKTÖRÜNDE KURUM, ÜRÜN VE HİZMET DAĞILIMI (2016)

Dünya üzerinde bankacılık sektörü %100 İslâmi nitelikte olan ülkeler İran ve Sudan'dır. Bu ülkelerde faizli konvansiyonel bankacılık faaliyeti yasaklanmıştır. İran, 1979 yılında yaşadığı İslâm devrimi sonrasında tüm kurum ve yapılarını İslâmileştirmiştir. 1 Şubat 1979 yılında Âyetullah Humeyni İran'a geri dönmüş, 1 Nisan'da İslâm Cumhuriyeti'nin yeni anayasası oylamayla kabul edilmiştir. Temmuz

¹⁴ İran Merkez Bankası'nın belirttiğine göre 2014 yılı ile 2016 ilk yarıyılı arasında İran Riyali USD karşısında %19,2 değer kaybetmiştir.

ayında ise İran'daki tüm bankalar millileştirilmiş ve İslâmi usullerle idaresine karar verilmiştir.

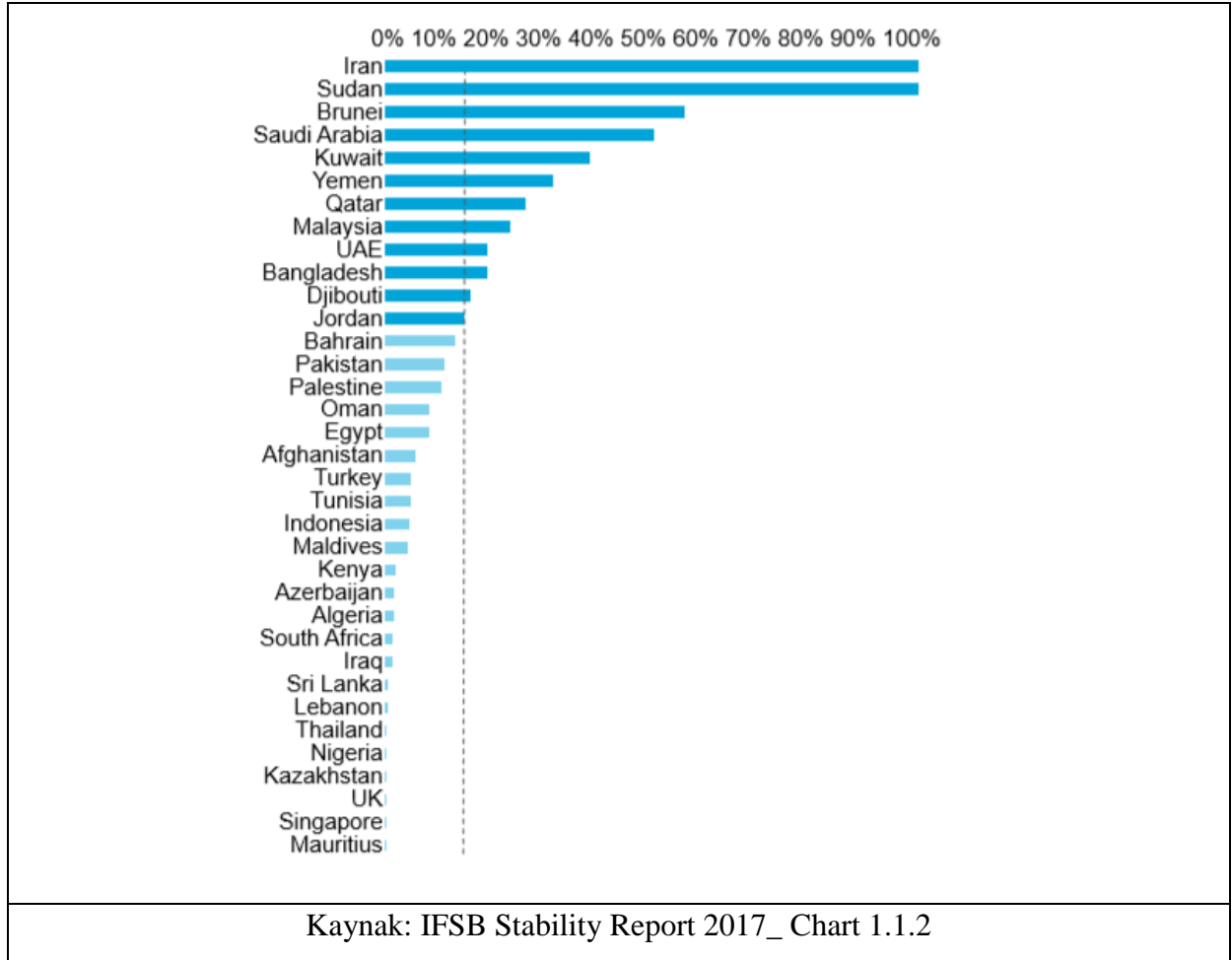
(http://www.iranchamber.com/history/islamic_revolution/islamic_revolution.php, 2017).

Sudan ise İslâmi bankacılık ile 1977 yılı Şubat ayında Suudi Prens Mohammed Al Faisal ile Sudan Başkanı Gaafar Nimeiri görüşmesi sırasında Al Faisal'ın Nimeiri'ye Sudan'da bir İslâm bankası açılmasını talep etmesiyle tanışmış oldu. Faisal Sudan İslâm Bankası (Faisal Islamic Bank of Sudan) adıyla 1978'de faaliyetlerine başladı. Bu tarihten sonra birçok İslâmi banka da Sudan'da faaliyete başlamıştı. 1989 yılına gelindiğinde Sudan hükümeti faizli konvansiyonel bankacılığı ülkede yasaklamaya karar verdi. 1991 yılında bu karar uygulamaya sokuldu ve bu tarihten itibaren Sudan'da yalnızca İslâmi bankalar faaliyette bulunmaktadır. (Ebrahim, 2013) (http://www.fibsudan.com/en_3/?bg=aboutBank&contentID=23, 2017)

İlgili raporların tasnif yaklaşımından da anlaşılacağı üzere İslâmi finans tabiriyle kastedilen çeşitli kurum, hizmet ve ürün yapılarıdır. İslâmi bankacılık bunun bir parçasını oluşturmaktadır. İslâmi bono olarak da adlandırılan sukuk bir borçlanma ürünüdür. İslâmi sigorta olan tekafül bir hizmet türü olarak İslâmi finansın alt dallarından birini oluşturmaktadır. Yine borsalarda işlem gören İslâmi niteliği haiz varlıklar da yine İslâmi finansın bir alt dalı olarak görülmektedir.

Global İslâmi finans sektöründe yer alan ülkelerin kendi sınırları içerisinde yürütülen tüm bankacılık sisteminden aldığı payda en yüksek oran İran ve Sudan'dan sonra %57 ile Brunei'ye aittir. Bu ülkeyi %51,1 ile Suudi Arabistan, %39 ile Kuveyt, %26,6 ile Katar, %23,8 ile Malezya, %19,6 ile Birleşik Arap Emirlikleri, %16,2 ile Cibuti izlemektedir. Sıralanan tüm bu ülkeler dünyadaki İslâmi bankacılık aktiflerinin %88'ini, halen borç vadesi gelip ödenmemiş sukuk ihraçlarının da %84'ünü teşkil etmektedir. 35 ülkenin yer aldığı sıralamada %4,9 aktif büyüklük ile Türkiye 19. sırada yer almaktadır.

GRAFİK-2. AKTİF BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE İSLÂMİ BANKALARIN ÜLKE BAZINDA TOPLAM BANKACILIK SİSTEMİNDEN ALDIKLARI PAYLAR (2016)

Global İslâmi bankacılık sektöründe aktif büyüklükleri itibariyle ülkeleri mercek altına aldığımızda ise birinci sırada İran gelmektedir. İran'ın aktif büyüklüğü yaklaşık 493 milyar USD'dir ve global pazardan %33'lük bir pay almaktadır. İran'ı Suudi Arabistan 307,7 milyar USD ve %20,6 pazar payı ile izlemektedir. Malezya ise yaklaşık 139 milyar USD aktif büyüklüğü ve %9,3 pazar payı ile 3. sırada bulunmaktadır. Malezya'yı az bir fark ile -134,4 milyar USD aktif, %9 pazar payı ile- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) izlemektedir. Listenin 5. sırasındaki Kuveyt 91,1 milyar USD aktif, %6,1 pazar payına sahiptir. Katar 86,6 milyar USD aktif ve %5,8 ile 6. sırada yer almaktadır. Türkiye ise %2,9 pazar payı ve 43,32 milyar USD ile dünyada 7. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin İslâmi finans ve bankacılık pazarında dünyadaki yerine ilişkin değerlendirme bir sonraki başlıkta olacaktır.

Global İslâmi bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün 1,49 trilyon USD olduğunu belirtmiştik. Bu rakam dünyadaki konvansiyonel bankacılık rakamları ile mukayese

edildiğinde durum şöyledir. 2016 yılı verileri itibariyle dünyanın en büyük 3,47 trilyon USD aktif büyüklüğü ile Industrial & Commercial Bank of China Ltd. (ICBC) adlı Çin bankasıdır. Tek başına bu banka bile dünyadaki tüm İslâmi bankacılığın 2,3 katıdır. Dünya’da aktif toplamları büyüklüğü 1 trilyon USD’nin üzerinde olan 23 banka bulunmaktadır. Dünya’daki en büyük 4 banka Çin menşelidir. Sadece bu 4 bankanın aktif toplamı yaklaşık 12 trilyon USD’dir. FED’in (ABD Merkez Bankası) verilerine göre ABD’de 2016 yılı itibariyle aktif büyüklüğü 300 milyar USD üzerinde olan 1808 banka bulunmaktadır. (FED, 2017) Bunların toplam aktif büyüklükleri ise yaklaşık 15 trilyon USD’dir. Bir başka yaklaşımla dünyadaki en büyük 100 bankanın 18’i Çin’e aittir, bunların aktif toplamı yaklaşık 21 trilyon USD’dir. Bu listede 12 adet ABD bankası bulunmaktadır, bunların aktif toplamı ise 12 trilyon USD’dir. Bu iki ülkeyi ise 8 banka ile Japonya ve 6 banka ile Birleşik Krallık izlemektedir. Listedeki Japon bankalarının aktif büyüklükleri yaklaşık 10 trilyon USD, Birleşik Krallık bankalarının aktif büyüklükleri ise 6,8 trilyon USD’dir. Tüm bu sayılan bankaların toplam aktif büyüklükleri yaklaşık 50 trilyon USD’dir. (Mehmood, 2017) Sadece bu bankaların aktif büyüklükleri baz alındığında dünyadaki toplam İslâmi bankacılık aktif büyüklüğü bu bankaların yaklaşık %3’ü kadardır. İşin içine dünyadaki tüm bankalar katıldığında dünyadaki İslâmi bankacılığın payının %3’ten de az bir kısım teşkil edeceği açıktır.

Ölçek konusu global İslâmi bankacılık için önemli ve zor bir konudur, zira diğer ekonomik parametreler ve uluslararası politik dinamiklerle beraber ele alınması gerekmektedir. Dünya Bankası’nın 2016 verisine göre dünya nüfusu 7,44 milyardır. Bunun 2,14 milyarı yani %28’i Müslüman nüfustur. (The World Bank, 2017) (<http://www.muslimpopulation.com>, 2017) (Chapra, 2017) Yaptığımız bir simülasyona göre İslâmi bankacılık sektörünün %91’lik kısmını oluşturan 9 ülkenin (zaten İslâmi bankacılığın zorunlu olduğu İran ve Sudan hariç) tüm bankacılık sistemi İslâmi bankacılığa çevrilse bile ortaya çıkan tablo 3,88 trilyon USD’lik bir aktif büyüklüğüdür. Yani dünyanın en büyük bankasının (ICBC) aktif büyüklüğünü (3,47 trilyon USD) ancak geçmektedir. Bu durumda artış 2,6 kat olarak gerçekleşecek ve bu 9 ülkenin toplam aktifleri 1,32 trilyon USD’den 3,88 USD’ye çıkacaktır. Tabii bu simülasyonda dikkat edilmesi gereken bir husus örneğin Malezya gibi ülkelerin önemli sayıda gayrimüslim nüfusa ev sahipliği yaptığıdır. Birleşmiş Milletler (BM) 2015 nüfus sayımı verilerine göre Malezya’nın toplam nüfusu 30,33 milyondur. BM’nin 2010 verilerine göre ise ülkede 5,4 milyon Budist, 2,5 milyon Hristiyan ve 1,7 milyon ise Hindu yaşamaktadır. (UN, 2017) Ülkenin bu demografik yapısından ötürü tüm bankacılık sisteminin İslâmi bankacılığa dönüşmesi mümkün görünmemektedir.

**TABLO-1. GLOBAL İSLÂMİ BANKACILIK AKTİF BÜYÜKLÜKLERİ
ÜLKE SIRALAMASI (2016)**

Sıra	Ülke	Global İslâmi Bankacılık Toplamından Aldığı Pay	İslâmi Bankacılık Aktif Büyüklüğü (Milyar USD)
1	İran	33,0%	492,99
2	Suudi Arabistan	20,6%	307,74
3	Malezya	9,3%	138,93
4	Birleşik Arap Emirlikleri	9,0%	134,45
5	Kuveyt	6,1%	91,13
6	Katar	5,8%	86,65
7	Türkiye	2,9%	43,32
8	Bangladeş	1,8%	26,89
9	Bahreyn	1,7%	25,40
10	Endonezya	1,6%	23,90

11	Sudan	1,3%	19,42
12	Pakistan	1,1%	16,43
13	Mısır	1,0%	14,94
14	Ürdün	0,7%	10,46
15	Brunei	0,5%	7,47
16	Umman	0,5%	7,47
17	Diğer	3,1%	46,31
TOPLAM		100,0%	1.493,90
Kaynak: IFSB Stability Report 2017'daki verilerden hareketle oluşturulmuştur.			

TABLO-2. GLOBAL İSLÂMÎ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TÜM BANKALAR İSLÂMÎ OLMA SİMÜLASYONU (2016)

Ülke	Toplamdan Aldığı Pay	İslâmi Bankacılık Aktif Toplamı (milyar USD)	İslâmi Bankaların Ülkedeki Bankacılık Sisteminden Aldığı Pay	Tüm Bankacılık Sistemi Olsaydı (milyar USD)
İran	33,0%	492,99	100,0%	492,99
Suudi Arabistan	20,6%	307,74	51,1%	602,24
Malezya	9,3%	138,93	23,8%	583,75
Birleşik Arap Emirlikleri	9,0%	134,45	19,6%	685,97
Kuveyt	6,1%	91,13	39,0%	233,66
Katar	5,8%	86,65	26,6%	325,74
Türkiye	2,9%	43,32	4,9%	927,69
Sudan	1,3%	19,42	100,0%	19,42
Brunei	0,5%	7,47	57,0%	13,10
TOPLAM				

		1.322,10		3.884,56
Kaynak: IFSB Stability Report 2017'daki verilerden hareketle oluşturulmuştur.				

TABLO-3. DÜNYA’NIN EN BÜYÜK 35 BANKASI_AKTİF BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE (2016)

Current rank ^A	Previous rank ^{AA}	Current vs. previous	Company (ticker-exchange)	Headquarters	Accounting principle	Total assets (US\$B)
1	1	NC	Industrial & Commercial Bank of China Ltd. (1398-HKG)	China	IFRS	3,473.24
2	2	NC	China Construction Bank Corp. (0939-HKG)	China	IFRS	3,016.58
3	3	NC	Agricultural Bank of China Ltd. (1288-HKG)	China	IFRS	2,816.04
4	4	NC	Bank of China Ltd. (3988-HKG) ¹	China	IFRS	2,604.30
5	5	NC	Mitsubishi UFJ Financial Group Inc. (8306-TKS)	Japan	Japanese GAAP	2,589.56
6	7	▲	JPMorgan Chase & Co. (JPM-NYSE)	U.S.	U.S. GAAP	2,490.97
7	6	▼	HSBC Holdings Plc (HSBA-LON) ²	U.K.	IFRS	2,374.03
8	8	NC	BNP Paribas SA (BNP-PAR)	France	IFRS	2,190.42
9	9	NC	Bank of America Corp. (BAC-NYSE)	U.S.	U.S. GAAP	2,187.70
10	11	▲	Wells Fargo & Co. (WFC-NYSE)	U.S.	U.S. GAAP	1,930.12
11	10	▼	Crédit Agricole Group	France	IFRS	1,816.97
12	14	▲	Japan Post Bank Co. Ltd. (7182-TKS)	Japan	Japanese GAAP	1,802.00
13	13	NC	Citigroup Inc. (C-NYSE) ³	U.S.	U.S. GAAP	1,790.68
14	16	▲	Mizuho Financial Group Inc. (8411-TKS)	Japan	Japanese GAAP	1,752.19
15	12	▼	Deutsche Bank AG (DBK-ETR) ⁴	Germany	IFRS	1,675.69
16	17	▲	Sumitomo Mitsui Financial Group Inc. (8316-TKS)	Japan	Japanese GAAP	1,648.66
17	15	▼	Barclays Plc (BARC-LON) ⁵	U.K.	IFRS	1,495.84
18	19	▲	Société Générale SA (GLE-PAR) ⁶	France	IFRS	1,453.91
19	18	▼	Banco Santander SA (SAN-MAD) ³	Spain	IFRS	1,413.68
20	20	NC	Groupe BPCE	France	IFRS	1,302.72
21	23	▲	Bank of Communications Co. Ltd. (3328-HKG)	China	IFRS	1,209.18
22	24	▲	Postal Savings Bank of China Co. Ltd. (1658-HKG)	China	IFRS	1,189.38
23	22	▼	Lloyds Banking Group Plc (LLOY-LON)	U.K.	IFRS	1,010.12
24	21	▼	Royal Bank of Scotland Group Plc (RBS-LON)	U.K.	IFRS	986.48
25	29	▲	Norinchukin Bank	Japan	Japanese GAAP	981.10
26	33	▲	Toronto-Dominion Bank (TD-TSX) ⁷	Canada	IFRS	928.69
27	25	▼	UBS Group AG (UBSG-SWX)	Switzerland	IFRS	920.11
28	31	▲	Royal Bank of Canada (RY-TSX) [*]	Canada	IFRS	892.43
29	27	▼	ING Groep NV (INGA-AMS)	Netherlands	IFRS	891.25
30	35	▲	Industrial Bank Co. Ltd. (601166-SGSE) ^{**}	China	PRC GAAP	872.10
31	26	▼	UniCredit SpA (UCG-MIL) ⁸	Italy	IFRS	863.48
32	28	▼	Goldman Sachs Group Inc. (GS-NYSE)	U.S.	U.S. GAAP	860.17
33	32	▼	China Merchants Bank Co. Ltd. (3968-HKG)	China	IFRS	855.07
34	37	▲	China CITIC Bank Corp. Ltd. (0998-HKG) ⁹	China	IFRS	854.54
35	43	▲	China Minsheng Banking Corp. Ltd. (1988-HKG)	China	IFRS	848.39

Kaynak: SNL, Data Dispatch, The world's 100 largest banks

4. Türkiye’de İslâmi Bankacılık

Türkiye, ilk bölümlerde ele alındığı üzere Osmanlı Devleti döneminden itibaren para vakıfları, sarraf ve cehbezlerin varlığı ile finans piyasalarının olduğu bir ülkedir. Osmanlı Devleti’nin Batılı anlamda modern ilk bankacılık uygulaması Baltazzi ve Aleon adındaki iki Galata banker tarafından 1847 yılında kurulan Banque de Constantinople (İstanbul Bankası) olmuştur. Bu banka 1850 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş, sonra ise 1854’te Osmanlı’nın Rusya ile giriştiği Kırım Savaşı’nı finanse etmek için İngilizler tarafından Ottoman Bank (Osmanlı Bankası) kurulmuştur. Ottoman Bank kuruluşundan 2001’e kadar çeşitli isim değişikliklerini içermekle birlikte varlığını sürdürmüş, 1996’da başlıca

sermayedarı Paribas Bankası tarafından Doğu Grubu'na satılmış, 2001'te yaşanan büyük iktisadi kriz ile faaliyetine son vermiştir. (Kazgan, 1997, s. 304-306) 2001 tarihinde Garanti Bankası ile birleşerek banka ismi tarihe mal olmuştur. 1931 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulan kadar ise bir merkez bankası fonksiyonunu icra etmiştir. (<https://www.garanti.com.tr>, 2017)

Türkiye'de banka adını taşıyan ilk milli banka ise Ziraat Bankası'dır. Ziraat Bankası'nın menşei, Mithat Paşa'nın Niş ve ardından Tuna valiliği yaptığı dönemlerde ortaya çıkan ve ziraat ile uğraşan kimselere nispeten az faizle ve kolaylık temin etmek amacıyla gütmek için 1863 yılında günümüzde Sırbistan sınırlarında yer alan Pirot kasabasında kurulan teşkilat oluşturmaktadır. Bu teşkilat 1867 yılında çıkartılan özel bir mevzuat ile Memleket Sandığı ismiyle Osmanlı coğrafyasının her tarafına yayılmıştır. (Atasagun, 1939, s. 2) Menafi sandıklarının işletilmesi ve kontrolünde yaşanan sıkıntılar nedeniyle köklü bir değişiklik ihtiyacı ortaya çıkmış, bu nedenle Menafi Sandıkları kaldırılarak yerine 27 Ağustos 1888 (Rumi 15 Ağustos 1305) tarihinde çıkartılan Ziraat Bankası Nizamnamesi ile Ziraat Bankası kurulmuştur. (Düstur 1. Tertib, s. 136-143). Bu düzenlemeden sonra 20 Mayıs 1914'te muvakkat kanun olarak çıkan Ziraat Bankası Kanunu, tadilen 29 Kasım 1915 tarihinde mecliste (Meclis-i Âyan) onaylanmıştır. 5 Nisan 1916 (Rumi 23 Mart 1332) tarihinde ise yeni bir Ziraat Bankası Kanunu çıkartılmıştır. (Düstur 2. Tertib, s. 880-889). 1914 ve 1916 tarihli her iki kanunda aynı şekilde yer alan dikkate şayan bir husus bulunmaktadır. Kanunun ikinci faslının 12. maddesinde ikrazat (kredi verme) ve tevdiat (mevduat alma) faizlerinin miktarlarını herkese eşit olmak şartıyla meclis idaresinin kararıyla belirleneceği belirterek eğer tevdiat hesabı olanlar tarafından talep edilirse devr-i şer'i kaidesi ile işlem yapılabileceği belirtilmektedir. (TBMM, 2017)¹⁵ Devr-i şer'i, muamele-i şer'iyye ile aynı anlamda kullanılan bir kelime olup (Gözübenli, 1994, s.57), bu maddenin varlığına göre bir hesap sahibi parasının İslâm hukukuna göre işletilmesini talep edebilir demektir. Bu maddeye göre Ziraat Bankası ilk milli ve devlet bankası olmasının yanı sıra günümüzdeki konvansiyonel bankaların İslâmi bölümlerini anımsatacak şekilde bir yapıya da sahiptir denilebilir. Nitekim 29 Kasım 1915 (Rumi 16 Teşrinisani 1331) tarihli Meclis-i Âyan oturumunda Ziraat Bankası Kanunu'nun tadiline (değişikliğine) dair kanun layihası sunulurken sıra mezkûr 12. maddeye geldiğinde üyelerden Bohor Efendi söz almış ve devr-i şer'î ifadesinin ne olduğunu bilmediğini belirterek kanun metninde bunun açıklanması gerektiğini belirttikten sonra bunun bileşik faiz işlemi olup olmadığını da sormuştur. Bunun üzerine Ziraat Bankası Genel Müdürü

---

¹⁵ İkrazat ve tevdiat faizlerinin miktarları -umum hakkında seyyan olmak üzere- Meclisi İdarenin kararı ile tayin olunur. Tevdiat ashabı tarafından talep vukuunda devri şer'î kaidesi dahi tatbik olunabilir (1916 tarihli Ziraat Bankası Kanunu, İkinci Fasil, Madde 12).

Şevket Bey söz alarak devr-i şer'inin İslâm hukukundaki bir uygulama olduğunu, İslâm dinine göre faizin haram sayılmasından dolayı bazı kimselerin arzu ettikleri halde haram korkusuyla bankaya mevduat yatırmaktan çekindiklerini, bu usul uygulanır ise bu gibi kimselerin bankaya para yatırabileceklerini ifade ettiklerini belirtmiştir. Bu görüş üzerine Bohor Efendi ve diğer üyeler başka bir itirazda bulunmamışlar, madde kabul edilmiştir. Bu kanundan sonraki 1916 tarihli Ziraat Bankası Kanunu Meclis-i Mebusan meclis zabıtlarında ise bu maddeye ilişkin herhangi bir görüş bildirilmemiş ve madde aynen onaylanmıştır. Bu madde metni ve söz konusu zabıt kaydı bizlere göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nde halk bir faiz hassasiyetini taşımaktadır. Bu nedenle literatürde hiç rastlamadığımız bir şekilde Ziraat Bankası dünyada 1914 tarihinde İslâmi usulleri resmî olarak ilk kez uygulayan banka sıfatını haiz kurum olmuştur.

Bazı maddeler üzerinde müzakere zabıtlarında ayrıntılı bir şekilde fikir teatisinde bulunulduğunu görüyoruz. Örneğin 1916 tarihli Ziraat Bankası Kanunu'nun 34. maddesinde geçen özetle ifade edilirse 15 sene boyunca herhangi bir işlem görmeyip zaman aşımına uğrayan hesapların bankaya gelir olarak yazılması maddesi görüşülürken (madde 34) birçok tartışma yaşanmıştır. Tokat mebusu Tahsin Bey maddeyi İslâm hukukuna aykırı olarak telakki ettiğinden bu minval üzere açıklamalarıyla itirazda bulunmuştur. Aralarında gayrimüslim mebusların da olduğu bazı mebuslar bu itiraza destek vermişler ve bu madde teklifinin kaldırılmasına ilişkin bir takrir vermiş ve takriri kabul edilmiştir. (Atasagun, 1939, s. 98-102)

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise, 10 Kasım 1910 (Rumi 28 Teşrinievvel 1326) tarihli Teârûf-i Müslimîn¹⁶ adlı dergide geçen İslâm Bankası başlıklı yazıdır. Bu yazıda, Bosna Müslümanlarının kendi aralarında bir banka kurmak istedikleri, bu bankanın ise İslâm Bankası ismini taşıyacağı ifade edilmektedir. Söz konusu girişime cevazına ilişkin olarak dönemin Şeyhülislâmı olan Musa Kazım Efendi'nin Fahreddin Demîrûvik imzalı bir fetva sual olunmuş, Musa Kazım Efendi ise eğer idane ve istidane (borç alma ve verme) işlemlerinden elde edilecek kazanç (elzâm-ı ribh) devr-i şer'î usulü ile yapılırsa bunun câiz olacağı şeklinde bir fetva vermiştir. Mezkûr yazıda, riba ve banka uygulamalarının ticaret sahasında örf ve teamül şeklini aldığını, yeni yeni ticari faaliyetlerde bulunan Müslümanların da bu nedenle banka ve riba muamelelerinden kaçamadığını belirtmekte, bir Müslümanın ribaya bulaşmadan büyük bir ticaret yapamayacağını ifade etmektedir. Yine aynı yazıda, ribaya bulaşma zorunluluğunun her Müslüman tarafından belirginlik kazandığını, fakat şimdiye kadar ulemanın ve meşihat makamının (Şeyhülislâmlık) bu konuya ilişkin sessizliğini

---

¹⁶ Tatar pan-İslamcılar tarafından İstanbul'da Abdürreşid İbrahim öncülüğünde neşredilen bir dergidir (detay için bkz. Nadir Özbek, İkinci Meşrutiyet İstanbul'unda Tatar İslamcılar: Teârûf-i Müslimîn Dergisi, Mütferrika, Yaz 2002, Sayı 21, s.45 .

bozmadığı ifade edilmektedir. Yazıda, Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi'nin bu önemli meseleyi ihmal etmediği övülerek bankaların tesisine vermiş olduğu fetva ile Müslümanların önünde bir engel olan meselenin ortadan kalktığı belirtilmektedir. (İslam Bankaları, 1910) 1911 yılında Saraybosna'da neşredilen Muallim Dergisi'nde ise batılılar ve Avrupalılar ile uzun zamandır yapılan ticaretin getirdiği zorunluluk ile banka müesseselerinin zaruri bir ihtiyaç haline geldiği, bankaların İslâm hukuku yönünden uygunluğu tartışmalarının ise geçmişten bu yana halen sürmekte olduğu ifade edilmektedir. Bu dergideki yazıda, yukarıda bahsi geçen Teârûf dergisindeki yazıdan iktibasta bulunulmuş, Musa Kazım Efendi'nin vermiş olduğu fetvanın İstanbul'da neşredilen Sırat-ı Müstakim ve Kırım Bağçasaray'da neşredilen Tercümân dergileri tarafından önemli bir fetva olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir. Yine yazıda, bu tarihten (1911) birkaç sene önce Foça (günümüzde Bosna-Hersek'in batısında kalan bir kasaba) Müslümanları tarafından Şete Divniçâ İktisat Sandığı adında bir İslâm bankasının kurulma girişimi olduğunu, ulema meclisi tarafından bu girişime cevâz verildiği ancak bu fetvanın makâm-ı meşihat (Şeyhülislâmlık) nüfuz ve itibarına sahip olmadığı için etki uyandırmamıştır. Yazıda dikkat çeken bir husus, bankacılığın cevazı ve adem-i cevazı (cevaz verilmeyişi) hakkında bazı kafalarda sorular oluştuğunu, ancak cevazı ile ilgili şu üç hususun önemli olduğu belirtilmektedir. Bunlar,

- 1- Bankaların herkes tarafından yok sayılamayacak ve zarureti içeren gerekliliği,
- 2- Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi'nin bankalara ilişkin fetvası
- 3- Hilafet makamı olan, Meclis-i Mebusan ve Meslis-i Ayan'da büyük ulemaları olan ve hükümet kabinesinde Şeyhülislâmlık makamı da olan Osmanlı Devleti'nin bu gibi banka borçlanmalarını yapıyor olması. (Bayram, 2016).

Bu iki dergide çıkan yazılardan anlaşılmaktadır ki çok erken tarihlerde bir banka kurma fikri Osmanlı hinterlandında ortaya çıkmış, gelinen noktada bankacılık muamelelerinin ticaret hayatı için bir zaruret teşkil ettiği yönünde görüşlerde bulunulmuştur. Bankaların çalışma sistemlerinin İslâm hukukuna uygunluğuna ilişkin ise uzun süre Şeyhülislâmlık makamı tarafından bir görüş bildirilmemiş, tesbit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi bankaların (devr-i şer'î usulü ile çalışmaları halinde) kurulmasına ve çalıştırılmasına yönelik bir fetva vermiştir.

Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi dünyada adında İslâm ismini taşıyan ilk banka Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır. Osmanlı'da 1913 tarihinde faaliyete geçen Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Türk tarihinin ilk özel yerli bankası olma sıfatını da taşımaktadır. Bir komandit şirket olarak kurulmuş olan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası ise kuruluş mukavelesinde bankanın

adı ortaklara atıfla Hacı Âdem Beyzade İbrahim Sipahizâde Hamid ve Şürekası Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır. Bu banka, 1919 yılında ise anonim şirkete dönüşerek ismini de Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi olarak değiştirmiştir. 1926 yılında ise İslâm kelimesini banka adından çıkartarak Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir. 1934 yılına kadar idare merkezi Adapazarı olan bankanın merkezi bu tarihte Ankara'ya taşınmıştır. 1937 tarihinde ise Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi ismini alan banka 1997 yılında Türkiye Mevduat Sigorta Fonu'na (TMSF) devrolmuş ve faaliyetleri sona ermiştir.¹⁷ Bir İslâm bankası olarak kurulmuş olmakla birlikte zamanla konvansiyonel bir bankaya dönüşmüştür. Bankanın kuruluş gayesi ise salt bir ticari girişimden ibaret olmayıp Müslüman yerli halkın Adapazarı'nda kurulan yabancı sermayeli Osmanlı Bankası şubelerinden kredi temin edememesi neticesinde bir ihtiyaç neticesindedir. (Kutluata, s. 81)

Türkiye, İslâmi bankacılık ile ya da o günkü resmi adları olan “Özel Finans Kurumu” ile 1984 yılında tanışmıştır. 16.12.1983 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden resmi olarak kurulmasına dayanak bulan Albaraka Türk Özel Finans Kurumu 21.01.1985 tarihi itibarıyla T.C. Merkez Bankası'ndan faaliyet izni alarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kurulan ilk özel finans kurumu ünvanını elde etmiştir. Sudan örneğinde olduğu gibi Prens Mohammed Al Faisal Türkiye'de bir İslâmi bankacılık kurulabilmesi için 1981 yılında bir girişimde bulunmuş, 1982 yılında ise Bahreyn merkezli Dallah Albaraka Group adına Şeyh Salih, Turgut Özal'ın kardeşi Korkut Özal ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve nihâyetinde 1983'te iktidara gelen Turgut Özal'ın ilk icraatlarından birisi de özel finans kurumlarına açılmasına ilişkin olmuştur. (Moore, *Islamic Banks and Competitive Politics in the Arab World and Turkey* , 1990, s. 247) 1985 yılında Albaraka Türk ile birlikte Suudi Arabistan merkezli Faisal Finans da faaliyete başlamış, bunu 1989 yılında Kuveyt merkezli Kuwait Finance House'un kurduğu Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. izlemiştir. Faaliyete başlamalarının akabinde Albaraka Türk 150, Kuveyt Türk ise 50 milyon USD seviyesinde Türkiye'nin petrol ithalatını fonlamıştır. Özel Finans Kurumları'nın cazibesini artırmak için ise Merkez Bankası karşılık oranları düşük tutarlarda olmuştur. Konvansiyonel bankalar Merkez Bankası'nda %15 civarında bir karşılık ayırma zorunluluğuna tabi iken, açılan bu özel finans kurumları câri hesaplar için %10, katılma hesapları için ise sadece %1 karşılık ayırma zorunluluğuna sahiptiler. Bu durum çoğu konvansiyonel bankanın tepkisini çekmiş olsa da, bu işten kazançlı çıkan banka ise Vakıflar Bankası olmuştur. Bunun sebebi ise başlangıçta bu iki özel finans kurumunun muhabirlik hizmetini gerçekleştiriyor ve bu işin kârlılığının farkına vararak Kuveyt Türk ile ortaklığa gitmiştir. (Moore, *Islamic Banks and Competitive Politics in the Arab World and Turkey* , 1990, s. 247) Türkiye'de kurulan yerli ilk özel finans kurumu ise 1991 yılında

---

¹⁷ <http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>, erişim tarihi: 08.08.2017

kurulan Anadolu Finans Kurumu A.Ş. olmuştur. Faysal Finans 2001’de Türk ortaklar tarafından satın alındı ve şirketin adı Family Finans Kurumu A. Ş. olarak değiştirildi. Türkiye’de kurulan ikinci yerli özel finans kurumu ise 1995’de açılan İhlâs Finans Kurumu olmuştur. Bunu ise 1996’da açılan Asya Finans Kurumu A.Ş. takip etti. İki yerli sermayenin sahipliğinde olan Family Finans ile Anadolu Finans Kurumu ile 2005’de birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adını aldı. 2008 yılında Türkiye Finans Katılım Bankası’nın çoğunluk hisseleri Suudi Arabistan’ın ilk ve en büyük konvansiyonel banka grubu olan National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır. 2001 yılında İhlâs Finans, 2016 yılında ise Asya Finans Kurumu (Bank Asya Katılım Bankası) kapandı. 2015’te Ziraat Katılım Bankası ve 2016’da Vakıf Katılım Bankası kuruldu. Türkiye’de önceleri “Özel Finans Kurumu” adıyla anılan faizsiz kurumların adı 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı “bankacılık kanunu” ile “katılım bankaları” olarak değişti. Yasa ayrıca katılım bankalarındaki tasarrufların 50 bin TL’ye kadar olan bölümünün güvence altına aldı. “Türkiye Katılım Bankalar Birliği” bünyesinde bulunan “Güvence Fonu”nu da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devretti. Daha sonraki bir düzenleme ile katılım bankalarındaki tasarrufların 50 bin TL’ye kadar olan tutarların güvence altına alınması hususu 100 bin TL’ye yükseltildi. (Atar, Osmanlı’da Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları Ve Türk Katılım Bankalarının Çalışma Sistemi , 2016)

2017 yılı temmuz ayı itibariyle Katılım Bankaları’nın Türkiye’deki toplam bankacılık sektörü içerisinde almış olduğu pay aktif büyüklüğü itibariyle %4,7 seviyesindedir. Hiç şüphesiz bu oldukça düşük bir oran olup, bir diğer yönden ise gelişme potansiyeli açısından halen daha atılması gereken çok adımlar olduğunu işaret etmektedir. Yine 2017 Temmuz dönemi itibariyle halen faaliyette olan 5 katılım bankasının toplam şube sayısı 3’ü yurtdışı şube olmak üzere 959’dur. Toplam personel sayısı ise 14.465’dir. (<http://www.tkbb.org.tr>, 2017).

Dünya’daki İslâmi bankacılık içerisinde Türkiye’nin almış olduğu payın 2016 verileri ile 43,32 milyar USD toplam aktif büyüklüğü ile %2,9 seviyesinde olduğunu ve 7. sırada yer aldığını bir önceki konu başlığı altında ifade etmiştik. Clement 1990’da kaleme aldığı bir makalede, o dönemki adlarıyla özel finans kurumlarının hükümet değişikliği ile bu kurumları avantajlı kılan (Merkez Bankası karşılık oranı) düzenlenme sürer ise beş yıl içerisinde Türk bankacılık sistemindeki mevduat pazar payının %10’luk bir dilimi yakalayabileceği öngörüsü ise aradan geçen 27 yıla rağmen gerçekleşmemiştir. Bu öngörünün gerçekleşmemesinde zorunlu karşılık oranı uygulamasının konvansiyonel bankalar ile aynı seviyeye çekilmesi bir faktör olarak geçerli sayılabilir ancak bununla birlikte daha önce toplanan fonlar için devlet tarafından herhangi bir garanti tutar söz konusu değil iken, şu an 100.000 TL’ye kadar Hazine garantisi söz konusudur. 2017 yılı itibariyle Türk bankacılık sistemi içerisinde katılım bankalarının aldığı pay toplanan fonda %2,6, kullanılan kredilerde %4,6, öz varlıkta %3,7, net kârda ise %2,6 gibi küçük bir paya sahiptir.

**TABLO-4. TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI VE BANKACILIK SEKTÖRÜ
BAŞLICA FİNANSAL BÜYÜKLÜKLERİ (Mio TL)**

Finansal Başlıklar		Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
		Nis.2017	Ara.2016	Değişim(%)	Nis.2017	Ara.2016	Değişim(%)
TOPLANAN FONLAR **	TP	50.473	48.313	4,5	854.114	849.493	0,5
	YP	34.965	29.984	16,6	669.906	592.258	13,1
	YP-MADEN	3.365	3.208	4,9	18.720	17.518	6,9
	TOPLAM	88.803	81.505	9,0	1.542.740	1.459.269	5,7
KULLANDIRILAN FONLAR ***		88.387	84.880	4,1	1.901.549	1.773.745	7,2
TASFİYE OLUNACAK ALACAKLAR (NET)		1.330	1.236	7,6	13.473	13.128	2,6
TOPLAM AKTİF		136.210	132.874	2,5	2.889.265	2.730.942	5,8
ÖZ VARLIK		11.986	11.494	4,3	323.727	300.172	7,8
NET KAR ****		461	130	254,6	17.459	10.967	59,2
PERSONEL SAYISI		14.594	14.465	0,9	210.343	210.910	-0,3
ŞUBE SAYISI	YURTIÇİ	975	956	2,0	11.652	11.664	-0,1
	YURTDIŞI	3	3	0,0	82	83	-1,2
	TOPLAM	978	959	2,0	11.734	11.747	-0,1

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 21.08.2017

**TABLO-5. TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARININ BANKACILIK
SEKTÖRÜNDEN ALDIKLARI PAYLAR**

		Nis.2017	Ara.2016
1- TOPLANAN FONDA	↑	5,8	5,6
2- KULLANDIRILAN FONDA	↓	4,6	4,8
3- TOPLAM AKTİFTE	↓	4,7	4,9
4- ÖZ VARLIKTA	↓	3,7	3,8
5- NET KÂRDA	↑	2,6	1,2

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 21.08.2017

TABLO-6. KATILIM BANKALARININ BAŐLIKA FİNANSAL RAKAMLARI (BİN TL, %) MART 2017

KATILIM BANKALARININ BAŐLIKA FİNANSAL RAKAMLARI (Bin TL, %) Mart 2017													
FİNANSAL BAŞLIKLAR	ALBARAKA TÜRK		KUVEYT TÜRK		TÜRKİYE FİNANS		VAKIF KATILIM		ZİRAAT KATILIM		GENEL TOPLAM	GENEL TOPLAM	2017 Q1-2016 Değişim
	2017 / Q1	2017 Q1-2016	2017 / Q1	2017 Q1-2016	2017 / Q1	2017 Q1-2016	2017 / Q1	2017 Q1-2016	2017 / Q1	2017 Q1-2016	2017 / Q1	2016	
TP	12.523.063	0%	18.456.325	3%	11.172.416	-6%	3.024.966	35%	4.184.667	11%	49.361.437	48.364.290	2%
TOPLANAN FONLAR TP	11.144.743	5%	15.798.169	13%	9.267.627	1%	1.401.398	77%	2.247.741	21%	39.859.678	36.428.146	9%
TOPLAM	23.667.806	2%	34.254.494	7%	20.440.043	-3%	4.426.364	46%	6.432.408	14%	89.221.115	84.792.436	5%
KULLANDIRILAN FONLAR	22.255.913	0%	31.670.649	6%	25.661.238	-3%	3.780.395	26%	6.760.770	17%	90.128.965	87.244.396	3%
TAŐİYE OLUNACAK ALACAKLAR (NET)	635.979	21%	184.813	14%	503.900	-6%	7.375	155%	14.211	114%	1.346.278	1.296.466	9%
TAŐİYE OLUNACAK ALACAKLAR (BRÜT) / KULLANDIRILAN FONLAR	5,9%	-	2,6%	-	5,6%	-	0,3%	-	0,3%	-	14,7%	13,1%	-
TOPLAM AKTİF	33.021.316	1%	49.453.260	2%	38.812.108	0%	5.955.662	27%	9.065.260	14%	136.307.606	132.776.890	3%
ÖZ VARLIK	2.277.745	0%	4.079.132	4%	3.773.492	3%	899.557	3%	786.091	3%	11.816.017	11.495.710	3%
NET KÂR	35.793	-43%	152.244	21%	91.400	5%	25.050	1703%	25.120	-	329.607	273.875	20%
PERSONEL SAYISI	3.828	0%	5.563	0%	3.972	-2%	517	6%	733	8%	14.563	14.532	0%
ŞUBE SAYISI	213	0%	388	0%	286	0%	38	12%	52	11%	977	967	1%

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 21.08.2017

5. İslâm Bankacılığının Problem Alanları

Günümüz İslâmî bankacılığının da en çok tenkit edilen yönü finansman modeli olarak kâhîr ekseriyetle murabaha tekniğinin kullanılıyor olmasıdır. Murabaha Kâmûs-ı Türkî’de şöyle tarif edilmektedir: “Arabiyye’de mücerred kâr ve temettü manasına gelir. Hadd-i nizamiyeden fazla ve insaftan hariç alınan faiz: Murabaha kanunen memnu’dur.” (Sami, 1998, s. 1318). Kâmûs’ta murabahacı kelimesi ise “Akçe ikrâz edip halkı soyan insafsız sarraf, Ziraat Bankaları ziraî murabahacıların yedd-i gadrinden kurtarmak maksadıyla müesseseden.” Şeklinde geçmektedir. Murabaha ve murabahacının XX. asrın başına ait sözlükte taşıdığı menfi anlamlar, XXI. asırda Cumhuriyet Türkiye’sinde de görülmektedir. 1931 tarihli İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın neşrettiği bir yayında murabahacılığı halen tedavülde olan bir uygulama olarak görmekteyiz. “1931 Oda Kongrası Kararları” olarak yayımlanan bildiriye zirai mahsulâtın pahalı olmasının nedenleri arasında “murabahacı kredisi”nden bahsedilmekte, bir ay için %5 ilâ 10 nisbetinde faizle borçlanma işlemlerinin olduğu belirtilmektedir. Halbuki o dönemde Ziraat Bankası yurdun geniş bir sathında faaliyetlerini sürdürürken, bu bankanın borç verme imkanlarının sınırlılığı, kredi alabilmek için bir takım fiziki ve yasal zorlukların olmasından dolayı çiftçilerin, nakit ihtiyaçlarını karşılamak için murabahacıların eline düştüklerini belirtmektedir. (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1931, s. 24) Şemseddin Sami, bu sözlüğü 1901 yılında tamamlamıştır. (Uçman, 2010) Oysa ki Sami’nin eserini yazmadan önce Osmanlı Devleti’nde ilki 1864, ikincisi 1887 yılında olmak üzere “Murabaha Nizamnâmesi” adıyla bir düzenleme getirilmiştir. 1887 tarihli nizamnâmede faiz ibaresi lafzen geçmekte olup ikrazât yani kredi faizlerinin yıllık azami %9 olabileceği, bunun üzerindeki işlemlerin dava konusu olamayacağı belirtilmiştir. Esasen daha önceki tarihlerde de faiz hadlerini sınırlayan düzenlemeler olmuştur. Örneğin 1609 tarihli fermanla %15, 1680 tarihli narh kanununda ise %10 olarak azami seviyeler belirlenmiştir. (Çağatay, 1994, s. 77) 1891 tarihli “Murabahacılarla iğfal eyledikleri eşhas beyninde zuhur eden deâvî ve muhakemâtta faizin hadd-i nizâmîyi tecâvüz ettirilmemesi hakkında irade” isimli bir Osmanlı arşiv belgesinden anlaşılmaktadır ki tüm bu yasal düzenlemelere karşılık fâhiş oranlı kredi işlemleri sürmektedir. (Sarkis, 2006, s. 818) Fıkhî bir terim olarak murabaha ise “alış fiyatı veya maliyet üzerine belli bir kâr ilâvesiyle yapılan bir tür güvene dayalı satış sözleşmesi” demektir. (Dönmez, 2006) Esasen murabaha kelimesi zamanla uygulamalardan kaynaklanan olumsuzluklardan dolayı galat olarak olumsuz olarak algılanan bir anlama dönüşmüştür.

Her ne kadar Osmanlı’daki para vakfî ile günümüz İslâmî bankacılığı arasında murabaha uygulaması nedeniyle benzerlik var olsa da murabahanın uygulanması anlamında günümüz İslâm bankacılığı göreceli olarak daha sıhhatli işlemektedir. Çünkü alım-satım gibi bir işlem

sadece şekli olarak yapılmamakta, gerçek bir ticarî alım-satım işlemi gerçekleştirilmek suretiyle finansman sağlanmaktadır. İslâm ekonomisi ve finansmanıyla ilgili akademik çalışma yapan araştırmacılar alternatif farklı modeller geliştirmek suretiyle murabaha ağırlıklı olan faizsiz finansman modelinin yerine ikâme etmeye çalışmaktadır. Bu konularda çok sayıda ulusal ve uluslararası tartışmalı ilmî toplantılar, konferanslar tertip edilmiş, tüm ayrıntılarıyla akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından tartışılmış ve görüşler ortaya konulmuştur. Ana hatlarıyla günümüze kadar yapılan tartışmaları şu başlıklarda ele alabiliriz;

- a) Günümüz İslâmî bankacılık uygulamasında murabaha tekniğiyle yapılan finansman yerine ortaklık yapısına dayalı olan mudarebe-müşareke tekniğiyle bir finansman yapısına geçilmesi,
- b) Müteşebbislerin öz kaynak ihtiyaçlarını giderecek bir finansman modeli kurgulanması (risk sermayesi/venture capital modeli gibi),
- c) Konvansiyonel bankacılığın tahakkümü altındaki finans çevresinin İslâmî bankacılık lehine arttırılmasını sağlamak amacıyla daha fazla sermayenin bu alana çekilmesi,
- d) Bazı araştırmacılara göre İslâmî vurgusu yerine faizsiz finansman vurgusunun yapılarak meselenin dinî bir çerçeveden ziyade sosyo-ekonomik bir çerçevede incelenmesi,
- e) Ekonominin İslâmî bir nazariye ile yeniden ele alınması ile banka/finansman konularının daha yapısal bir şekilde incelenerek mevcut neo-klasik iktisat paradigmasının dışına çıkılması (Tabakoğlu, 2014).

Tarihte olduğu gibi günümüzde de ticari firmaların, bireylerin ve de kamu otoritelerinin en önemli sorunlarının başında finansman temini gelmektedir. Finansman ihtiyacının doğmasını şu sebeplere indirgeyebiliriz.

1. Müteşebbisin bir ticari fikri hayata geçirmesi için gerekli olan finans kaynağından mahrum kalması,
2. Hali hazırda işlerini yürütmekte olan bir işletmecinin işlerini büyütmek istediğinde (ciro artışı) öz kaynağının yetersiz kalması ve iş hacmini bu nedenle büyütememesi,
3. Bir işletmenin likidite darlığına düşmesi, bunun için palyatif tedbirler alması icab eden kaynağı tedarik edememesi,
4. Bireylerin çeşitli zaruri ihtiyaçları için finansman arayışına girmesi,
5. Bireylerin yatırım ya da kullanıma yönelik satın almak istedikleri emtia için (konut, taşıt vb. gibi) yeterli öz kaynağa sahip olmaması.

Yukarıda zikredilen maddelere aslında devletlerin hazineleri için duydukları finansman ihtiyaçları da eklenebilir. Gerek günümüzde gerekse tarihte devletler oluşan bütçe açıklarını borçlanma yoluna giderek finanse etmişlerdir. Nitekim Sasanîler döneminden beri varlıkları

bilinen cehbezler mevduat topluyor ve devlete kredi veriyorlardı. Bazı araştırmacılara göre Batı'da kayıtlı (İtalya'da) XV. asrın başında varlığı bilinen ilk bankanın faaliyetleriyle cehbezlerin (Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, 2003, s. 62; Çizakça, 1993, s. 51) faaliyetleri arasında görülen benzerlik, cehbezlik faaliyeti tecrübesinin bankacılığa zemin oluşturduğu yönünde bir kanaati güçlendirmektedir.

SONUÇ

Dünya'da Müslümanların kredi teminini sağlayan kurumların varlıkları çok eski tarihlere kadar gitmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren varlıkları bilinen Para Vakıfları, Müslümanların finansman sağladıkları kurumlar olmuşlardır. İslâm hukuku açısından zaman zaman tartışmalara yol açan bu kurumlar günümüzdeki İslâmi bankaların da en çok kullandıkları finansman modeli olan murabaha usulü ile (muamele-i şer'iyye) çalışmışlar, bu sebeple zaman zaman meşruiyetleri tartışma konusu olmuştur. Modern anlamda bünyesinde İslâmî usuller ile çalışmayı ihtiva eden ilk bankacılık uygulaması ise 1888 yılında kurulan Ziraat Bankası'dır. Esasen bu banka, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş ve ardından Tuna valiliği yaptığı dönemlerde ortaya çıkan ve ziraat ile uğraşan kimselere nispeten az faizle ve daha kolay bir şekilde finansman temin etmek amacıyla günümüzde Sırbistan sınırlarında yer alan Pirot kasabasında kurulan Menafi Sandıkları'nın devamı hükmündedir. İsminde İslâm ifadesi geçen ilk banka ise 1913'te Adapazarı'nda bir komandit şirket olarak kurulan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır. 1963 yılında Mısır'ın Mith Gamr kasabasında Ahmed en-Neccâr tarafından kurulan banka, 1975 yılında kurulan Dubai İslâm Bankası ise ilk İslâm bankaları arasında yerini almıştır.

Günümüzde global olarak İslâmi bankacılık toplam aktif büyüklükleri itibariyle 1 trilyon 493 milyar USD'dir. Bu rakam ise dünyadaki bankacılık sisteminin aktif büyüklüğü içerisinde %1'lik bir kısmı bile karşılamamaktadır. 2016 yılı itibariyle dünyanın en büyük bankası 3,47 trilyon USD aktif büyüklüğü ile Industrial & Commercial Bank of China Ltd. (ICBC) adlı Çin bankasıdır. Tek başına bu banka bile dünyadaki tüm İslâmi bankacılığın 2,3 katıdır. Halbuki dünya nüfusunun (7,44 milyar) %28'i Müslümandır (2,14 milyar). Bu ise Müslüman ülkelerinin dünya finans sektöründeki etkisizliğini göstermektedir. Dünya'da İslâmi bankacılık sektöründe en çok paya sahip olan tüm ülkelerin bankacılık sistemleri İslâmi olsa bile bu durumda aktif büyüklükleri toplamı ancak 3,88 trilyon USD olabilmektedir. Dünya İslâmi bankacılık sektöründe aktif toplamları büyüklüklerine göre büyük pay %33 ile İran'a ait olup (yaklaşık 494 milyar USD) bunun nedeni ise bu ülkede konvansiyonel bankacılığın 1979 devriminden sonra yasaklanmış olmasıdır. İkinci sırada %20, 6 ile Suudi Arabistan (307,7 milyar USD), üçüncü sırada %9,3 ile Malezya (yaklaşık 139 milyar USD) gelmektedir.

Sıralamada Türkiye ise %2,9 ile (43,32 milyar USD) 7. olmuştur. Para vakıfları uygulaması gibi 15. asırdan itibaren İslâmi finansman tecrübesi olan, Ziraat Bankası örneğinde görüldüğü gibi 1888 tarihinde dünyada mevzuatında İslâmi usul ile bankacılık yapılabilen ilk banka uygulamasına sahiplik eden ve yine dünyada adında İslâm ifadesi bulunan ilk bankayı (Adapazarı İslâm Ticaret Bankası) bünyesinde barındıran bir ülke için Türkiye'nin bu sıralamadaki konumu tatmin edici değildir.

İslâmi bankacılık yapan ülkelerin kendi bankacılık sistemlerinden İslâmi bankaların aldıkları paylar ise İran ve Sudan zaten konvansiyonel bankacılığı yasakladıkları için hariç tutulmak üzere en yüksek düzeyde %51,1'lik oran ile Brunei'de gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan %51,1, Kuveyt %39, Katar %26,6, Malezya ise %23,8 orana sahiplerdir. Türkiye ise hacimleri itibariyle İslâmi bankacılığın en fazla yapıldığı ülkeler arasında %4,9 gibi çok düşük bir oran ile sonuncu sıradadır. Bir simülasyon ile bu ülkelerin tüm bankacılık sistemlerinin aynen İran ve Sudan'da olduğu gibi İslâmi olması durumunda ise Türkiye 927 milyar USD'lik bir aktif büyüklüğüne sahip olarak pazardaki açık ara en büyük ülke olacaktır. Bu ise Türkiye'nin bu alandaki potansiyelinin büyüklüğünü göstermektedir.

Türkiye'de hali hazırda faaliyet gösteren 5 katılım bankası bulunmakta, bunların ikisi kamu diğerleri ise özel sermaye girişimleri şeklindedir. Türkiye'deki katılım bankalarının özel sermaye girişimi şeklinde olanlarının ise hepsi körfez bölgesi ülkelerinin sahipliğindedir. İlk faaliyete başlandığı 1985 yılından itibaren 30 yılı aşkın bir süre geçtiği halde Türkiye, katılım bankalarının sektörden aldığı pay anlamında halen daha istenilen seviyeye gelebilmiş değildir.

Kaynakça / References

Akgündüz, A. (1996). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Apaydın, H. Y. (2000). İctihad. *TDVİA, XXI*, 432.

Atar, A. (2015). XVIII. Yüzyıl'da Yayımlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı'da İktisadî Hayat, Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atar, A. (2016). Osmanlı'da Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları Ve Türk Katılım Bankalarının Çalışma Sistemi . *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, 143-173.

Atasagun, Y. S. (1939). *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939*. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

Aydın, M. Â. (2003). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. *TDVİA, XXVIII*, 231.

Bayram, S. (2016). Bosna-Hersek'te Türkçe Basın: Muallim. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , 1791-1808.

Bilal Aybakan. (2005). Muâmelât. *TDVİA, XXX*.

Chapra, M. U. (2017, Ağustos 15). <https://www.islamicbanker.com>.
<https://www.islamicbanker.com/education/muslim-world> adresinden alındı

Çağatay, N. (1994). *Güncel Konular Üzerine Makaleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İstanbul: İlmî Neşriyat .

Dönmez, İ. K. (2006). Murabaha. T. D. Ansiklopedisi. içinde TDVİA.

Durî, A. (1991). *İslam İktisat Tarihine Giriş*. İstanbul: Endülüs Yayınları.

Düstur 1. Tertib. (tarih yok). VI.

Düstur 2. Tertib. (tarih yok). XIII.

Ebrahim, M. S. (2013). Islamic Banking in Sudan. 3,4.

Ekinci, E. B. (2005). *İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı*. İstanbul : Arı Sanat Yayınevi.

Ersoy, A. (1987). Faizsiz Banka ve İşlevleri. *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*. İstanbul.

FED. (2017, Ağustos 15). <https://www.federalreserve.gov>.
<https://www.federalreserve.gov/releases/lbr/current/> adresinden alındı

Ferid, H. (2008). *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü.

Gözübenli, B. (1986). *İslam'da Para ve Fonksiyonları*. Erzurum: T.C. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi.

Gözübenli, B. (1994). Türk kukuk tarihinde vakıf mallarının faizli işletilmesi hakkında tahlili bir değerlendirme. *Vakıf Haftası Dergisi*, 51-72.

Homand, S. H. (1998). İslami Bankacılık Teorisi ve Uygulamaları. *İslam Ekonomisinde Yönelişler Sempozyumu*. içinde İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi .

ICD-Thomson Reuters. (2016). *Islamic Finance Development Report*.

İslam Bankaları. (1910). *Teârüf-i Müslimîn*, 343.

Islamic Financial Services Board . (2017). *Islamic Financial Services Industry Stability Report* . Kuala Lumpur: Islamic Financial Services Board .

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası. (1931). *1931 Oda Kongrası Kararları*. İstanbul: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı.

Kazgan, H. (1997). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Finans Tarihi* (Cilt 1). İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.

Kuran, T. (2002). *İslâm'ın Ekonomik Yüzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kutluata, M. (tarih yok). Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası.

Mehmood, J. (2017, Ağustos 15). <http://www.sn1.com>.
<http://www.sn1.com/web/client?auth=inherit#news/article?id=40223698&cdid=A-40223698-11568> adresinden alındı

Moore, C. H. (1990). Islamic Banks and Competitive Politics in the Arab World and Turkey. *Middle East Journal*, Vol.44(No.2).

Moore, C. H. (1990). Islamic Banks and Competitive Politics in the Arab World and Turkey . *Middle East Journal*, 234-255.

Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıflar Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sami, Ş. (1998). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Sarkis, K. (2006). *Külliyât-ı Kavânîn* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sayar, A. G. (2011). *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*. İstanbul : Ötüken Neşriyat.

Smith, A. (2016). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul : İş Bankası Yayınları.

Tabakoğlu, A. (1988). *İslâm İktisadı Araştırmaları I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2005). *İslâm İktisadı Toplu Makaleler II*. İstanbul : Kitabevi Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisat Tarihine Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2014, Şubat 19). Kasım 18, 2016 tarihinde
<http://www.dunyabulteni.net/islam-iktisadi-ve-politik-ekonomi/45494/islam-moral-ekonomisi-ve-islami-bankaciligin-acmazlari> adresinden alındı

TBMM. (2017, Ağustos 19). <https://www.tbmm.gov.tr>.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_mmb.goruntule?sayfa_no_ilk=33&sayfa_no_son=52&sayfa_no=45&v_meclis=61&v_donem=3&v_yasama_yili=ic01&v_cilt=c001&v_birlesim=004 adresinden alındı

The World Bank. (2017, Ağustos 15). [www.worldbank.org](http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL).
<http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> adresinden alındı

Uçman, A. (2010). Şemseddin Sâmî. T. D. Ansikolpedisi içinde, *TDVİA* (s. 519).

Uludağ, S. (1998). *İslamda Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

UN. (2017, Ağustos 15). <http://data.un.org>.
<http://data.un.org/Data.aspx?q=religion&d=POP&f=tableCode%3a28> adresinden alındı

World Bank Group and Islamic Development Bank Group (IDBG). (2016). *Global Report on Islamic Finance*. Washington DC: Islamic Development Bank Group.

URL

<http://www.tdk.gov.tr>. (2017, Haziran 20).
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5948665586bb16.36210915, erişim tarihi: 20.06.2017 adresinden alındı

http://www.fibsudan.com/en_3/?bg=aboutBank&contentID=23. (2017, Ağustos 15).

http://www.iranchamber.com/history/islamic_revolution/islamic_revolution.php. (2017, 8 15).

<http://www.muslimpopulation.com>. (2017, Ağustos 15).
<http://www.muslimpopulation.com/World/> adresinden alındı

<http://www.tkbb.org.tr>. (2017, Ağustos 21). <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar> adresinden alındı

<http://www.tmsf.org.tr>. (2017, Ağustos 8). <http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>, erişim tarihi: 08.08.2017 adresinden alındı

<https://www.garanti.com.tr>. (2017, Ağustos 18). <https://www.garanti.com.tr/garantiyitaniyin> adresinden alındı